

Umlčané obete: Politizácia ženskej sexuality a vývoj právnej ochrany pred sexuálnym násilím v ozbrojených konfliktoch

Nina Laca

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

E-mail: nina.laca@akademiapz.sk

ORCID: 0000-0002-0492-1283

Alexandra Letková

Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta

E-mail: alexandra.letkova@upol.cz, alexletkova@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0181-6469

Silenced Victims: The Politicization of Female Sexuality and the Development of Legal Protection Against Sexual Violence in Armed Conflict

Abstract:

The authors of this article map the position of women in armed conflicts from World War II to the present day in light of sexually motivated crimes. Through an analysis of selected cases, the study offers a critical reflection on how female sexuality has become politicized, while victims of sexual violence have long been overlooked and marginalized in terms of both social and legal interest. Through the lens of feminist legal theory, the authors point to the marginalization of sexual violence and the response of the international community in gradually addressing the issue of sexual violence in conflicts. An analysis of the Geneva Conventions and the case law of selected ICTY and ICTR cases points to the transformation of sexual violence from a marginalized phenomenon to an internationally punishable war crime and crime against humanity.

Keywords: women; sexual violence; Geneva Conventions; international criminal law; feminist legal theory

Kľúčové slová: ženy; sexuálne násilie; Ženevské dohovory; medzinárodné trestné právo; feministická právna teória

DOI: 10.14712/2464689X.2026.193

Financovanie: Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-22-0079 Premeny právnej vedy – historické a súčasné podoby právnej vedy a vedeckosti práva.

Úvod

Predkladaný článok má za cieľ predstaviť postavenie žien v ozbrojených konfliktoch od druhej svetovej vojny po súčasnosť a to primárne na európskom kontinente, na poli medzinárodného práva trestného a humanitárneho. Nie je žiadnym tajomstvom, že ženy boli dlhodobo vnímané ako vojenská korisť, najmä v zmysle sexuálno-mocenskom, a to bez ohľadu na stranu konfliktu. Nútená prostitúcia, znásilňovanie, rodenie nechcených detí a mnoho ďalších ponižujúcich situácií, ktoré si museli ženy zažiť neboli nikdy potrestané, ba čo horšie, boli a často sú prehliadané a súdmi ignorované, či marginalizované. Článok predstaví ženu z viacerých uhlov pohľadu a zameria sa primárne na trestanie sexuálnych aktivít, či priamo sexuálne motivovaných trestných činov. V prvej časti článku predstavíme osudy žien počas a po druhej svetovej vojne. Zvrat v trestaní sexuálnych trestných činov nastal však až v 90. rokoch 20. storočia a to vďaka ICTR a ICTY, resp. ICC, čomu bude venovaná druhá časť článku. Na problematiku sexuálneho násillia budeme nahliadať skrz optiku feministickej právnej teórie, resp. kritiky, ktorá dekonštruovala patriarchálne vzorce v normotvorbe a v aplikačnej praxi v medzinárodnom práve.

1. Ženy a druhá svetová vojna

Ako sme už naznačili v úvode, článok nebude venovaný výlučne sexuálne motivovanej trestnej činnosti, pretože téma, ktorú môžeme skôr nazvať žena a sex, je viacrozmerná. Na jednej strane stojí (ne)trestanie dobrovoľnej, resp. násilnej súlože (jednotlivci vs. skupiny) a taktiež (ne)trestanie dobrovoľnej súlože s nepriateľom štátu – z toho následne plynie otázka, či môže byť sex vecou verejnou, resp. prečo bol za určitých okolností vnímaný ako politikum a v iných prípadoch bol zase prehliadaný a bagatelizovaný.

1.1 Trestuhodné vzťahy

Ako prvý spomenieme, minimálne v československých dejinách. notoricky známy prípad Lídy Baarovej. Baarová bola v dvoch retribučných konaniach v českých krajinách súdená za intímny vzťah s ministrom propagandy Nemeckej ríše, Josephom Goebbelsom. Baarová bola zaistená v septembri 1945 americkými orgánmi v Nemecku a bola odovzdaná do Československa, okamžite po príchode bola vzatá do väzby, v ktorej strávila takmer 16 mesiacov.¹ Bola obžalovaná zo spáchania zločinu proti štátu, konkrétne z podpory a propagácie nacistického režimu a zo spáchania zločinu udavačstva.² Toto retribučné konanie bolo zaujímavé výlučne osudom Baarovej a jej najbližšej rodiny, po právnej stránke šlo na prvý pohľad o úplne bezvýznamný prípad mimoriadneho ľudového súdu v Prahe. Koniec procesu prišiel až v decembri 1946: „Nebylo prokázáno, že se obviněná Lída Baarová dopustila udavačství ani že podporovala nacismus spoluprací s gestapem nebo SD. Její styky s Goebbelsem a Hitlerem nespádají do doby zvýšeného ohrožení republiky. Pokud se stýkala s význačnými německými osobnostmi v době okupace, šlo o to, aby jí bylo umožněno hraní ve filmu, takže tyto styky lze klasifikovat jako činy podle dekrétu č. 138/45 Sb.“³ Prípad následne prevzala Trestná vyhládavacia komisia pri ÚNV hlavného mesta

¹ Prvýkrát bola trestne stíhaná podľa dekrétu prezidenta republiky č. 16/1945 Zb. o potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomáhačov a o mimoriadnych ľudových súdoch (Veľký retribučný dekrét).

² Státní oblastní archiv (SOA). F. Mimořádný lidový soud v Praze (MLS). Sp. z. neuvedená. Lída Babková (Baarová), Rozsudok.

³ Tamže.

Praha a toto konanie bolo ukončené v januári 1948 – Lída Baarová bola uznaná vinnou, pretože sa uchádzala o výhody u nemeckých funkcionárov (vrátane milostného pomeru trvajúceho dva roky) a takým chovaním vzbudzovala verejné pohoršenie, čím sa dopustila previnenia proti národnej cti a bola odsúdená na trest odňatia slobody po dobu 6 mesiacov a k peňažnej pokute 750 000 Kčs.⁴ Právne je však zaujímavá podčiarknutá veta z rozsudku. Rozchod vzťah u mal podľa mimoriadneho ľudového súdu v Prahe nastat' pred 21. májom 1938 (začiatok doby zvýšeného ohrozenia republiky) a preto nebola odsúdená. V skutočnosti ich vzťah trval až do augusta 1938, čo mimoriadny ľudový súd pravdepodobne vedel, keďže jej z toho plynuli aj mnohé pracovné konzekvencie a zákaz hrať v nemeckých filmoch, no aj napriek tomu konanie odkázal trestnej komisii. Je potrebné zdôrazniť, že vzťah s Goebbel som Baarová nevyužívala na pomstu voči iným osobám, nebola spájaná s rasovou, či náboženskou neznášanlivosťou a ani sa, ako milienka, neobjavovala po jeho boku, takže nebola s ním verejne videná a okrem iného, jej filmové angažmán v Nemecku začal bez vplyvu Goebbelsa. V tomto kontexte je nutné pripomenúť aj príbehy iných nacistických žien. Napr. Line Heydrichovej bol priznaný vdovský dôchodok zo strany Nemecka (od roku 1958) až do jej smrti⁵, hoci bola v roku 1947 mimoriadnym ľudovým súdom v Prahe odsúdená v neprítomnosti na doživotie za vojnové zločiny, primárne za zločiny proti osobám.⁶ Na pomedzí činnosti Baarovej a Heydrichovej sa nachádzala manželka Hermanna Göeringa, Emma Göeringová, ktorá bola po skončení vojny, v čase nemeckej denacifikácie, odsúdená za propagáciu nacizmu (teda totožne, ako bola obžalovaná Baarová, resp. odsúdená Heydrichová) a odsúdená na jeden rok (sic!) väzenia a po prepustení jej bolo skonfiškovaných 30 % majetku (a taktiež dostala zákaz vykonávať herecké povolanie na dobu 5 rokov).⁷ Pri porovnávaní vyvodzovania trestnoprávnej zodpovednosti voči všetkým trom uvedeným ženám je nutné podotknúť, že Heydrichová sa dopúšťala primárnej násilnej trestnej činnosti, resp. využívala otrockú prácu väzňov z Terezína na svojom sídle v Panenských Břežanoch neďaleko Prahy a napriek tomu do Československa nebola vydaná a teda si trest ani sčasti neodpykala. Emma Göeringová sa zase po celý čas nacistickej nadvlády v Nemecku prehlasovala za prvú dámu ríše a hoci sama žiadnu násilnú trestnú činnosť nepáchala a nemala ani podiel zodpovednosti na manželovej, či Hitlerovej trestnej činnosti, rozhodne patrila k tváram nacistického Nemecka a pre Nemky bola jedným zo vzorov poctivej ženy hodnej nacistickej ideológie. Spomínali sme, že Lída Baarová mala v podstate šťastie, keďže jej milostný pomer sa podľa súdu skončil pred dobou ohrozenia republiky a teda mimo časovú pôsobnosť Veľkého retribučného dekrétu v Československu. Hoci ju vďaka oslobodzujúcemu verdiktu súdu minul podstatne prísnejší trest oproti rozhodnutiu trestnej komisii (pred mimoriadnym ľudovým súdom jej hrozil trest odňatia slobody s najnižšou výmerou 20 rokov, prípadne aj trest smrti), spoločensky ju pomer s Goebbel som zničil a domnievame sa, že jej spoločenská rehabilitácia naďalej nie je

⁴ Archív hlavného mesta Prahy (AHMP) f. Trestní komise vyšetřovací a nalézací ÚNV hl. m. Prahy, provádějíci řízení dle dekrety pres. rep. č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti (Malý dekret). Sp. z. 36-582/5. Lída Babková (Baarová). Trestní nalézací komise Ústředního národního výboru Hlavního města Prahy.

⁵ BAUER, Z. – ČVANČARA, J. „Bylo to tam tak čarovně krásné“. In: *Paměť a dějiny*, roč. 16, č. 1 (2022), s. 26.

⁶ SOA Praha, f. MLS Praha, sp. zn. Ls 0712/48, Heydrichová Margarete.

⁷ HAMILTON, C. *Leaders & Personalities of the 3rd Reich*. [s.l.]: R. James Bender Publishing, 1997, s. 110.

možná. Čas býva voči historickým postavám milosrdný, obrusuje ostré hrany a menia sa aj reakcie spoločnosti na jednotlivcov. Emma Göeringová, či Lina Heydrichová, ktoré boli odsúdené a žili po boku vojnových zločincov, sú časom vnímané neutrálnejšie než tesne po vojne, ich osobné príbehy sa vytrácajú a v podstate sú iba súčasťou naratívu rodinného života ich manželov. Baarovej život, napriek tomu, že bola herečka a pomer s Goebbelsom trval iba niekoľko mesiacov, je rámcovaný práve týmto krátkym príbehom. Podľa nášho názoru sa v prípade Baarovej stal sex doslova vecou verejnou a to až do takej krajnosti, že bola (aj) kvôli nemu postavená pred súd a následne bola trestnou komisiou uznaná vinnou – z pohľadu trestnoprávneho ide o najvypuklejší prípad v povojnovej Európe, rozhodne však nie jediný, kedy sa vzťah dvoch ľudí vnímal skrz optiku politiky a morálneho úpadku, ktorý bol spoločnosťou považovaný za trestuhodný.

Vo Francúzsku bola v čase po oslobodení, resp. po konci vojny situácia veľmi podobná. Mnoho mladých Francúzok bolo vypočúvaných a trestne stíhaných v súvislosti s ich mileneckými pomermi s nemeckými okupantmi. Podobne ako Baarová, aj ony sa bránili argumentom, že láska, hoci k okupantovi, predsa nie je zločinom. Problém však bol ten, že ak intímny pomer považujete za politiku, môže byť z neho, podobne ako z iných politických rozhodnutí, vyvodzovaná trestnoprávna zodpovednosť. Obzvlášť, keď hovoríme o období druhej svetovej vojny, kedy sa viditeľne stierali rozdiely medzi trestnoprávnou, morálnou a politickou zodpovednosťou (v tomto v podstate spočívala retributívna funkcia retribúcie), hoc bola pred súdmi vždy vyvodzovaná tá trestnoprávna individuálne. V prípade intímnych pomerov žien z okupovaných štátov s okupantmi hral dôležitú rolu aj fakt, že muži doma z viacerých príčin neboli (boli odvedení na front, etc.), ďalej aj ekonomická závislosť, ale aj fyzická príťažlivosť⁸ – principiálne teda išlo o vzťahy dobrovoľné, obojstranne žiadané (totožne ako pri Baarovej). Podstatne horšia, než v prípade Baarovej, bola pouličná revolučná spravodlivosť. Napr. vo Francúzsku, Dánsku a Holandsku bolo bežným zvykom milenkám okupantov verejne vyholiť hlavu ako znak hanby (trest na cti), označiť ich svastikou a nechať ich nahé chodiť v uličkách medzi rozzúreným davom a v prípade vzpierania sa bolo zvykom spomínané ženy ohadzovať rôznymi predmetmi, kameňmi nevynímajúc.⁹

Bez ohľadu na štát, sex s nacistom, resp. s okupantom bol považovaný za zradu národa, resp. za podvádzanie vlastnej krajiny a to bez ohľadu na motiváciu k nadviazaniu takého vzťahu. Sex bol vyčlenený z intímnej zóny do verejného priestoru, ktorý bolo

---

⁸ Napríklad v Dánsku vojnové prieskumy priniesli šokujúce zistenie, že až 51 percent dánskych žien otvorene považuje nemeckých mužov za atraktívnejších než vlastných mužských spoluobčanov. HANSEN, L. A. Youth Off the Rails: Teenage Girls and German Soldiers – A Case Study in Occupied Denmark, 1940 – 1945. In: HERZOG, D. (Eds.). *Brutality and Desire: War and Sexuality in Europe's Twentieth Century*. Basingstone: Palgrave Macmillan, 2009, s. 151.

⁹ V St. André d'Echauffeur, kde nás ľudia pri prechádzaní zasypávali kvetmi a ponúkali fľaškami, som na miestnom trhu videl odpornú scénu – potrestanie kolaborantky, ktorá vraj bola une mauvaise femme. Sedela na stoličke a holič jej holil hlavu až na kožu. Prizeral sa tomu dav zizačov, medzi ktorými boli, ako som sa dozvedel neskôr, nejakí makisti i dôstojník od Slobodných Francúzov. Bola tam aj žena matka a kým holič skracoval jej dcére vlasy, pobehovala okolo kruhu prizeraúcich sa, kričala a zúrivo gestikulovala. Tá žena mala fakt guráž. Lebo keď už mala hlavu dopoly vyholenú, vyskočila zo stoličky a vykričla: ‚Vive les Allemands!‘ Nato ktosi zodvihol tehu a zrazil ju na zem. Podľa Fabriceho Virgilia, pravdepodobne najerudovanejšieho odborníka na túto tému boli ženy obnažené minimálne v päťdesiatich veľkých mestách a mestečkách po celom Francúzsku. LOWE, K. *Krutý kontinent*. Bratislava: Premedia, 2014, s. 192.

možné postihovať totožne, ako akúkoľvek inú politickú zradu, ba ešte prísnejšie, keďže išlo o mimomanželské styky, ktorého prirodzeným vyústením boli častokrát aj potomkovia. Ženy boli vďaka týmto pomerom označované ako kolaborantky a zaradili sa teda k ostatným (politickým, či vojenským) kolaborantom, ktorí mali reálny dosah na zverstvá páchané počas vojny, resp. im z toho plynuli rôzne druhy mocenských, ekonomických a politických výhod. Podľa Petra Novicka bolo strihanie žien v Európe akýmsi rituálom, ktorý dokázal miestne komunity zomknúť a emočne sa vyburit' v podstate neškodným (sic!), hoc násilným a pomstychtivým, spôsobom na ženách a teda sa predišlo krviprelievaniu skutočných kolaborantov.¹⁰ Keith Lowe zase pripomína, že hoci dnes sa nám to javí ako kruté, v čase oslobodzovacích procesov išlo skutočne o veľmi očistný mechanizmus ako sa psychicky vysporiadať s dobou okupácie.¹¹ S týmito názormi do istej miery súhlasíme, no zároveň dodávame, že bez ohľadu na očistnú funkciu daných praktík, išlo o dehumanizáciu tisícov žien, z ktorých sa stali personifikácie zrady, kolaborácie, drancovania a vojnového utrpenia, ktoré nepodvádzali v prvom rade vlastných mužov (ak boli vydaté), ale svoju krajinu. Napr. vo Francúzsku bolo strihanie vlasov typickým trestom za cudzoložstvo aj v predchádzajúcom období, no v takej miere ako po druhej svetovej vojne sa nikdy nevykonávalo a taktiež k nemu nebola pridružená nahota a označovanie nacistickými symbolmi. Pre rozvášnený dav išlo o chvíľkový, vysoko animálny, prejav pudov, no tie ženy znakom kolaborantskej cudzoložnice trpeli celý život a to psychicky a aj spoločensky, v prípade potomkov išlo dokonca o generačnú záťaž.

1.2 Marginalizovanie sexuálnej trestnej činnosti

Táto časť článku bude venovaná už samotnej sexuálnej trestnej činnosti páchanej na ženách. V období druhej svetovej vojny, resp. v období oslobodzovania môžeme identifikovať tri základné kategórie znásilnení, či vynútenej sulože: ad 1) znásilňovanie žien okupantami, resp. osloboditeľmi, ad 2) nevestince a znásilnenia ako súčasť holokaustu, ad 3) Lebensborn.

Ad 1) znásilňovanie žien okupantami, resp. osloboditeľmi.

Vo všeobecnosti môžeme v tomto kontexte hovoriť o žene ako o vojrovej koristi. Ženy boli po stáročia vnímané ako vojnová korisť a to veľmi podobne, ako akýkoľvek iný majetok. Sexuálne násilie páchané na ženách má samozrejme oveľa hlbší rozmer a taktiež symbolický význam, s deštruktívnymi následkami. V starších dobách tento princíp samozrejme vychádzal z podriadenosti postavenia žien voči mužom a znásilňovaná žena v čase vojny bola symbolom poníženia porazených mužov, ale aj poníženia/dobytia národa a teda definitívne víťazstvo. Tento naratív však, bohužiaľ, pretrvával aj v období druhej svetovej vojny.

Podľa Ottovho slovníka náučného je korisť vojnová „vše to, čo ve válce nepřátelskou mocí bylo odňato vojsku nebo vojákům neb jiným příslušníkům druhého válčícího státu“.¹² Právne dôležitejší je výklad, ktorý poskytujú Haagsky dohovor o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny z roku 1899¹³ a Haagsky dohovor o zákonoch a obyčajoch pozemnej

¹⁰ NOVICK, P. *The Resistance versus Vichy*. London: Chatto & Windus, 1968, s. 69; 78.

¹¹ LOWE, *Krutý kontinent*, s. 194.

¹² *Ottův Slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Díl 14. Praha: J. Otto, 1899, s. 842

¹³ Convention with respect to the laws and customs of war on land (Hague II), 29. 7. 1899

vojny z roku 1907¹⁴. Podľa čl. 53 Haagskeho dohovoru z roku 1907: „okupujúca armáda sa môže zmocniť peňažných prostriedkov, hmotného majetku spôsobilého k žobraníu, ktorý patrí výhradne štátu, zásob zbraní, dopravných prostriedkov, zásob a vo všeobecnosti akéhokoľvek hnutel'ného majetku štátu, ktorý je možné využiť pre vojenské operácie.“¹⁵ Je teda zrejmé, že *expressis verbis* ženy neboli vojnovou korisťou, no v medzinárodnom práve platia aj právne obyčaje, hoc v tomto prípade nemorálne, ktoré síce v žiadnych dokumentoch neboli oficiálne legalizované, stáročnou tradíciou však boli legitimizované a príbeh druhej svetovej vojny potvrdzuje, že boli marginalizované a prehliadané. V tomto kontexte nemožno opomenúť ani čl. 46 Haagskeho dohovoru z roku 1907, ktorý stanovil, že okupačná mocnosť bude rešpektovať česť a práva rodiny.¹⁶ V prípade sexuálneho násillia páchanom na ženách, išlo v podstate o vyčlenenie sexuálneho násillia do sféry súkromnej (ctí a práva rodiny), ktoré síce mali byť rešpektované, ale ak neboli, netýkalo sa to medzinárodného spoločensťva.

Sexuálneho násillia sa v Európe dopúšťali všetky strany konfliktu, t. j. Nemci, Sovieti, Francúzi, Angličania, Američania, štatistiky ukazujú, že čím väčší bol etnický a kultúrny rozdiel medzi okupantom/osloboditeľom a civilným obyvateľstvom, tým bola miera násillia väčšia a deštruktívnejšia, pričom štatistiky hovoria o miliónoch znásillnených žien v celej Európe.¹⁷ Táto problematika sa samozrejme oživila v duchu feministických teórií od 70. rokov 20. storočia, ktoré tieto marginalizované zločiny opäť pripomínali a pripomínajú, s presahom nielen do spoločenského uznania si podielu viny, ale najmä v snahe ochrániť ženy pred sexuálnou trestnou činnosťou vo vojnových konfliktoch na poli medzinárodného práva humanitárneho (viac k téme v druhej kapitole). Štatistiky nie sú presné, ani nie sú úplné, no napr. v Nemecku je štatistika obetí znásillnení bezprostredne po vojne odhadom dva milióny a rovnaký odhad sa týka nelegálnych potratov (tie samozrejme nemuseli byť všetky následkom znásillnenia).¹⁸ Retribučné súdnicťvo v jednotlivých krajinách a ani Norimberský vojenský tribunál nevenovali znásillneniam zo strany Nemcov pozornosť, pretože ich primárne nepokladali za súčasť verejnej sféry. Znásillnenia na strane Nemcov, Sovietov, Angličanov, Američanov, Francúzov sa riešili (ak sa riešili) individuálne a teda prostredníctvom vnútroštátneho práva, zväčša v tichosti a to prostredníctvom poľných vojenských súdov, alebo aj bez nich, a ak bol páchatel'-vojak potrestaný, išlo zväčša o tie najtvrdšie tresty (trest smrti) – nešlo však vždy vyslovene o potrestanie páchatel'a, prevažne mala exekúcia funkciu generálnej prevencie, t. j. chceli odradiť zvyšok mužstva páchať sexuálne zločiny (samozrejme tento prístup neplatil vo všeobecnosti, vždy záviselo od veliteľ'a a od jeho „benevolencie“ k znásillňovaniu).¹⁹

¹⁴ Convention respecting the laws and customs of war on land (Hague IV), 18. 10. 1907.

¹⁵ Convention respecting the laws and customs of war on land (Hague IV), 18. 10. 1907, čl. 53.

¹⁶ Convention respecting the laws and customs of war on land (Hague IV), 18. 10. 1907, čl. 46.

¹⁷ WERNER, H. *Tubingen 1945*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag, 1986, s. 88; BOSCH, M. *Der Neubeginn: Aus deutsche Nachkriegszeit Sudbaden 1945 – 1950*. Kostnica: Südkurier, 1988, s. 34; 52; WILLIS, F. R. *The French in Germany 1945 – 1949*. Stanford: Stanford University Press, 1962, s. 69 – 70.

¹⁸ JOHR, B. Die Ereignisse in Zahlen. In: SANDER, H. – JOHR, B. (Eds.). *Befreier und Befreite: Krieg, Vergewaltigung, Kinder*. Frankfurt nad Mohanom: Fische Taschenbuch, 2006, s. 59.

¹⁹ Taktiež bol zriadený Tokijský tribunál, avšak ani jeden do svojich štátútov nezačlenil sexuálne násillie, aj keď znásillnenie bolo zjavne vojnovým zločinom a bol prítomný na stranách porazených, ale aj víťazov. Pred Norimberským tribunálom nebol súdený ani jeden prípad sexuálneho násillia, pred Tokijským tribunálom boli obvinenia zo spáchania znásillnenia, avšak išlo iba o vedľajší aspekt obžaloby a poškodené

Ad 2) nevestince a znásilnenia ako súčasť holokaustu.

Druhou kategóriou je úplne odlišný fenomén, mimo rozhrania ženy ako vojnovej koristi. Išlo o jednu z mnohých podmnožín, ktoré boli súčasťou holokaustu, no napriek tomu ide o najmenej prebádanú oblasť, ktorá bola ešte dlhé roky po vojne „verejným“ tajomstvom.

Podľa prvej vety čl. 6 písm. c) Charty Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu boli zločiny proti ľudskosti, konkrétne genocída-holokaust, definované ako „vražda, vyhladzovanie, zotročovanie, deportácia a iné neľudské činy spáchané proti akémukoľvek civilnému obyvateľstvu pred vojnou alebo počas nej“. Zo znenia je zrejmé, že akékoľvek sexuálne otroctvo, vynútená práca v táborových nevestincoch, či znásilnenia mohli byť minimálne kategorizované ako „iné neľudské činy“. Vo všeobecnosti je akceptovaný názor, že Charta bola sama o sebe prelomová, keďže zaviedla úplne novú kategóriu zločinov v medzinárodnom práve a to zločiny proti ľudskosti. Prokurátori sa samozrejme pohybovali na neprebádannej právnej pôde a sústredili sa na najvypuklejšie a najmasovejšie zločiny, ktoré definovali nacistický režim – v kontexte zločinov proti ľudskosti predovšetkým na holokaust. Súhlasíme s tým, že presadzovať ďalšiu, vtedy právne neuchopenú kategóriu sexuálnych zločinov, sa mohlo zdať ako príliš komplikované a riskantné. Holokaust bol však primárne spájaný s deportáciami, pokusmi na ľuďoch, nútenou neľudskou prácou, dehumanizáciou a vraždami, či ublíženiami na zdraví. Otázkou je, prečo nemohol byť spájaný aj so sexuálnou trestnou činnosťou, ktorá bola jeho bežnou súčasťou podobne ako napr. medicínske pokusy na ľuďoch – tie predsa taktiež neboli výslovne súčasťou demonštratívneho výpočtu čl. 6 písm. c) Charty. Argument, že stíhanie sexuálnej trestnej činnosti by bolo právne náročné, teda neobstojí, pretože nemuselo ísť o samostatnú kategóriu zločinov, mohlo ísť o zločiny kategorizované ako súčasť smrtiacej mašinérie holokaustu. Sexuálne násilie zostalo aj v Norimbergu vnímané ako nevyhnutný a poľutovaniahodný, ale prirodzený sprievodný jav vojny. Nebolo chápané ako strategická vojnová zbraň. V čisto mužskom prostredí prokurátorov a sudcov jednoducho neexistovala väčšinová vôľa ani citlivosť na to, aby sa táto téma stala natoľko podstatnou, že by bola súčasťou obžaloby alebo rozsudku. Dokážeme však identifikovať niekoľko výnimiek, kedy sa sexuálne násilie v priebehu konaní objavilo, dokonca o ňom vypovedali svedkovia – týchto prípadov je veľmi málo, no napriek tomu nám poslúžia ako výborná prípadová štúdia o tom, ako bolo po druhej svetovej vojne vnímané sexuálne násilie na ženách. V rámci medzinárodného práva a teda v rámci Norimberského tribunálu sa sexuálne násilie objavilo napr. v procese s Hlavným hospodárskym a správnym úradom SS (Prípád č. 4: USA vs. Oswald Pohl a spol.). Oswald Pohl bol ako šéf tohto úradu zodpovedný za administratívu všetkých koncentračných táborov. V rámci tohto procesu sa objavili dôkazy a svedectvá o systéme nútenej prostitúcie v táborových nevestincoch (*Lagerbordelle*). Svedkovia opisovali, ako boli ženy nútené slúžiť ako sexuálne otrokyne pre prominentných väzňov alebo dozorcov a existovali aj administratívne záznamy, ktoré taktiež existenciu uvedených nevestincov dosvedčovali. Opäť to však bolo prezentované ako dôkaz o zotročovaní a dehumanizácii v rámci systému, ktorý Pohl riadil. Obžaloba, ani rozsudok však znásilnenia, vynútenú súlož, nevestince, či sexuálne otroctvo nespomínala, hoci hovorila o mnohých

---

neskôr neboli ani vypočuté. HÝBNEROVÁ, S. Sexuální násilí na ženách v mezinárodním humanitárním právu a přínos ICTY a ICTR. In: ONDŘEJ, J. – ŠTURMA, P. (Eds.). *Bezpečnost organizací, mezinárodní bezpečnost a mezinárodní humanitární právo*. Praha: UK, PF, 2008, s. 281 – 282.

iných zločinoch páchaných v rámci holokaustu a to vrátane nedostatku jedla, nedostatočnej zdravotnej starostlivosti, výpočtu rôznych spôsobov masového vyvražďovania, etc.²⁰ Nevestinca zriadené v koncentračných táborech alebo „kočovne“ nevestinca, slúžiace pre vojakov na fronte²¹, boli po vojne a aj dlho po nej „no go“ zónou. V podstate sa o týchto nevestincoch začalo verejne hovoriť až na začiatku 21. storočia, kedy Robert Sommer vy publikoval monografiu s názvom *Das Kz-Bordell: Sexuelle Zwangsarbeit in Nationalsozialistischen Konzentrationslagern*. Sexuálne otroctvo v koncentračných táborech sa tajilo dlhodobo z viacerých dôvodov – ženám bola za službu v nevestinca prisľúbená sloboda, žili v lepších podmienkach než ostatné väzenkyne (po vojne za to boli ako preživšie ostrakizované), no a v neposlednom rade tieto nevestinca navštevovali ich mužskí spoluväzni, v niektorých táborech to bolo umožnené aj Židom – a to spôsobuje zmenu naratívu. Už nejde iba o dozorcov, resp. o nacistov, ktorí ženy nútili do sexuálneho otroctva, resp. ich znásilňovali, tu sa pôvodné obeť (mužskí väzni) menia sa spolupáchateľov sexuálnej trestnej činnosti po boku nacistov, pretože tieto služby dobrovoľne využívali ako odmenu za ťažkú prácu Heinrich Himmler myšlienku *Lagerbordelle* veľmi podporoval, lebo sa domnieval, že sexuálna aktivita väzňov, či vojakov zlepši ich pracovný výkon.²² Taktiež sa sexuálne násilie objavilo v procese s Amonom Goethom²³, tentokrát však ako súčasť národnej retribúcie, pred poľským Najvyšším národným tribunálom v Krakove. Bol veliteľom koncentračného tábora Płaszów a preživšie ženy priamo v procese svedčili o tom,

²⁰ Nurnberg military tribunals indictments [cases 1-12]. [online]. [cit. 2026-02-12]. Dostupné na: https://www.loc.gov/resource/lmlp.NT_Indictments/?st=pdf&pdfPage=38.

²¹ Najprv sa používali na východnom fronte, v Poľsku a Sovietskom zväze – ako spôsob „regulácie“ sexuálneho správania nemeckých vojakov na východnom fronte. Ženy, ktoré pracovali v nevestincoch, boli verované a považované za „rasovo vhodné“ Nemky, ktoré preukázali svoj árijský pôvod. Nakoniec boli pre nevestinca potrebné aj miestne ženy, avšak vzhľadovo vyhovujúce árijskej rase. Himmler zaviedol systém nevestincov v roku 1942 z ekonomických aj politických dôvodov. Ženy boli využívané ako odmena pre mužov, ktorí odvieďli najviac práce, návšteva nevestinca bola privilegiom podobne ako navýšené dávky chleba, hotovosť alebo tabak. V každom z týchto nevestincov pracovalo naraz desať až pätnásť žien vo veku od pätnástich do dvadsiatich piatich rokov. Väčšina týchto žien pochádzala z Ravensbrücku alebo Osvienčimu-Brezinky. Ženy boli do tejto práce „nalákané“ sľubmi o privilegiách, ktoré nie vždy dostali – veci ako menej práce, viac jedla, lepšie životné podmienky, lepšie zaobchádzanie s ich deťmi a možnosť ponechať si vlasy. Mnohé zo žien, ktoré pracovali v nevestincoch, boli v Nemecku väznené za to, že boli „asociálne“. Nakoniec boli využívané aj poľské a ukrajinské ženy, neexistujú žiadne záznamy o využívaní židovských žien, hoci mnohé svedectvá preživších hovoria niečo iné. Mnohé ženy otehotneli a boli nútené podstúpiť potrat, zatiaľ čo mnohé iné sa nakazili pohlavne prenosnými chorobami a boli poslané späť do Ravensbrücku na experimenty, väčšina z nich zomrela bez akejkoľvek liečby. V roku 1943 Himmler navštívil Buchenwald a bol rozrušený, keď zistil, že nevestinca nebol zriadený. Uviedol, že nižšie tempo produkcie v Buchenwalde škodí vojnovému úsiliu. Himmler plánoval zriadiť nevestinca vo všetkých táborech. SCHIKORRA, C. Forced Prostitution in the Nazi Concentration Camps. In: HERZOG, D. (Eds.). *Lessons and Legacies VII: The Holocaust in International Perspective*. New York: City University of New York, 2005, s. 168 – 178.

²² „Bonusový systém“, ktorý mal zabezpečiť vyššiu produktivitu však nebol nikdy preukázaný a neexistujú dôkazy o jeho úspešnosti. Realita bola taká, že systém odmien navrhnutý na zlepšenie života jednej časti populácie slúžil k ďalšiemu zotročovaniu druhej časti populácie v táborech. SCHIKORRA, *Forced Prostitution*, s. 178.

²³ Amon Goeth bol uznaný vinným z osobného riadenia uväznenia, mučenia a vyhladzovania jednotlivcov a skupín ľudí. Bol tiež odsúdený za vraždu, čo bolo prvé také odsúdenie v procese s vojnovými zločincami, za „osobné zabitie, zmrzačenie a mučenie značného, aj keď neidentifikovaného počtu ľudí“. Bol odsúdený 5. septembra 1946 na trest smrti, ktorý bol vykonaný obesením 13. septembra 1946.

že ich Goeth osobne znásilňoval a mučil. Tieto svedectvá boli kľúčovou súčasťou dôkazov o jeho osobnej zodpovednosti a zvrhlosti.

Summa summarum, neexistuje ani jeden povojnový retribučný proces (medzinárodný ani vnútroštátny), ktorý by páchatel'a priamo odsúdil za sexuálnu trestnú činnosť a to ani ako trestnú činnosť páchanú v rámci holokaustu a to primárne z dôvodu, že retribučná normotvorba nepostihovala takúto trestnú činnosť. Páchanie sexuálnej trestnej činnosti sa síce v niektorých procesoch dokazovalo, no využívalo sa v rámci dokazovania a argumentácie o osobnej krutosti, horlivosti a sadizme páchatel'a a ilustrovalo totálnu moc, ktorú mali dozorcovia nad životmi väzňov.²⁴

Ad 3) Lebensborn.

Lebensborn bola organizácia, ktorá bola súčasťou ústredného úradu SS pre rasu a osídlenie (RuSHA) a mala nasledujúce povinnosti: 1. Podporovať rasovo, biologicky a dedične hodnotné rodiny s mnohými deťmi; 2. Umiestňovať a starať sa o rasovo, biologicky a dedične hodnotné tehotné ženy, u ktorých sa po dôkladnom vyšetrení ich rodín a rodín predkov ústredným úradom SS pre rasu a osídlenie dá očakávať, že budú mať rovnako hodnotné deti; 3. Staráť sa o deti; 4. Staráť sa o matky detí.²⁵ Z pohľadu analýzy sexuálnej trestnej činnosti je zaujímavý bod 2. Experiment Lebensborn mal podľa predstáv Himmlera fungovať nasledovne: „Chovní samci z rasové elity SS sa mali spojovať s plavovlasými a modrookými ženami, ktoré predtým absolvovaly Ženskou akademiou moudrosti a kultury. Chlapci sa mali rodiť tak, že se oba rodiče vyvarovali po týden alkoholu. Následně se muž vydal na 20 km dlouhou vycházku. Po návratu měl muž ženu probudit a uskutečnit soulož.“²⁶ Otázka Lebensbornov je samozrejme viacrozmerná, podliehala nacistickej ideológii, eugenike a v závislosti od „ideologickej vyspelosti“ jednotlivých žien bola aj uplatňovaná. V Nemecku sa do programu Lebensborn hlásili ženy dobrovoľne, mnohé boli dokonca odmietnuté. Odlišná situácia však bola v štátoch okupovaných. Lebensborny sa nachádzali v Poľsku, Francúzsku, Holandsku, Belgicku, Dánsku, Luxembursku a v Protektoráte Čechy a Morava. V týchto krajinách boli v Lebensbornoch ženy, ktoré (spravidla) dobrovoľne, ale aj násilím otehotneli s nemeckými vojakmi.²⁷ Otázka Lebensbornu sa zväčša splošťuje na problémy detí, ktoré z experimentu vzišli, na deti násilím odňaté rodičom a zapojené do experimentu²⁸, či na ideologickú stránku celého projektu. Otázka matiek a najmä tých donútených k sexu, k tehotenstvu a k materstvu sa obchádza.

V rámci medzinárodného práva a teda v rámci Norimberského tribunálu boli príslušníci RuSHA v tzv. RuSHA procese (Prípád č. 8: USA vs. Ulrich Greifelt a spol.) obžalovaní (aj) zo zločinov proti ľudskosti, menovite najmä Max Sollmann, vedúci projektu Lebensborn. Obžaloba v rámci Lebensbornu mu kládla za vinu prevažne únosy a germanizáciu detí,

²⁴ Trial of Hauptsturmführer Amon Leopold Goeth. [online]. [cit. 2026-02-12]. Dostupné na: <https://www.legal-tools.org/doc/7ac212/pdf>.

²⁵ Founding of the organization "Lebensborn e.V.", 13 September 1936. In: BARRET, R. W. – JACKSON, W. E. (Eds.). *Nazi Conspiracy and Aggression*. Vol. 5. Washington, DC: United States Government Printing Office, s. 465 – 466. [online]. [cit. 2026-02-12]. Dostupné na: https://www.loc.gov/resource/llmlp.2011525363_NT_Nazi_Vol-V/?pdfPage=469.

²⁶ ŘÍMOVSKÁ, Z. – JANIŠ, K. Experiment Lebensborn. *Ošetrovateľské perspektivy*, roč. 2, č. 2 (2020), s. 85.

²⁷ Tamtiež, s. 88.

²⁸ Pozri napr. BRUCE-CHWATT, R. Lebensborn in Nazi Germany. *British Journal of Sexual Medicine*, vol. 23, no. 5 (1996), s. 5.

pre úplnosť dodávame, že sexuálne násilie na ženách sa v rámci procesu nedokazovalo vôbec. Alarmujúci je samozrejme rozsudok, ktorý Sollmanna v tomto bode oslobodil spod obžaloby a to s odôvodnením, že „Lebensborn bola jedinou organizáciou, ktorá urobila všetko, čo bolo v jej silách, aby primerane zabezpečila deti a ochránila právne záujmy detí zverených do jej starostlivosti“.²⁹ Projekt Lebensborn sa napriek zreteľnému ideologickému pozadiu, spreneverený hodnotám eugeniky, javil Norimberskému tribunálu nielen ako legálny a legitímny, ale dokonca aj prospešný. Napriek tomu, že v tomto procese sa tribunál najväčšmi priblížil k možnosti súdiť vojnových zločincov aj za sexuálne násilie na ženách v rámci Lebensbornu, hodená rukavica nebola využitá. Bohužiaľ, po 80. rokoch od ukončenia druhej svetovej vojny, sexuálne zločiny na ženách páchané počas Lebensbornu nebude už možné zmapovať a identifikovať, keďže administratívne doklady, resp. aj svedecké výpovede poškodených alebo svedkov, sú nenávratne stratené.

1.3 Reakcia feministickej právnej teórie na (ne)právne postavenie žien počas druhej svetovej vojny

Problematika žien počas druhej svetovej vojny, či už v pozícii milieniek nepriateľov, alebo obetí sexuálneho násillia, bola v predchádzajúcej kapitole rozpracovaná so zreteľom na trestnoprávnu zodpovednosť, spoločenskú ostrakizáciu a historickú marginalizáciu. Feministická právna teória poskytuje na tieto javy kritickú reflexiu, najmä v tom, ako právo v období vojny a povojnových retribúcií narábalo so ženskou sexualitou a celkovo s násillím na ženách.

Z pohľadu feministickej právnej kritiky je zrejmé, že vojnová a povojnová realita odhalila dve zásadné skutočnosti: ad 1) ženská sexualita bola právne aj spoločensky konštruovaná ako politicky zodpovedná, a ad 2) sexuálne násilie na ženách nebolo právom považované za samostatne kvalifikovateľný zločin, ale iba za sprievodný jav vojny, ktorý bolo možné prípadne využiť ako dôkaz o morálnom profile (úpadku) páchatel'a.

Politizácia ženskej sexuality, inými slovami sex ako vec verejná, či intimita, za ktorú bolo možné vyvodzovať trestnoprávnu zodpovednosť je jednou z najostrejších výziev feministickej právnej teórie. Hovoríme o kritike toho, že sexualita žien bola (a často aj ostáva) verejne regulovaná a trestaná na základe morálnych, národných či politických imperatívov. Prípád Lídy Baarovej výstižne ilustruje, ako sa intímny vzťah medzi mužom a ženou stal predmetom trestnoprávneho posudzovania len preto, že muž bol predstaviteľom nepriateľského režimu a vojnový zločinec. Podľa feministiek Catharine A. MacKinnonovej alebo Carol Smartovej je sexualita žien často chybne vnímaná ako reprezentatívna pre národ, česť alebo politickú lojalitu. Sexuálny styk s „nepriateľom“ sa tak stáva symbolickým činom zrady, pričom sa mužská rola v týchto vzťahoch bagatelizuje alebo vynecháva. MacKinnonová poukazuje na to, že právo nevidí ženy ako autonómne subjekty, ale ako nositeľky významu, ktorý im prisúdila spoločnosť.³⁰ Spoločenské tresty – vyholenie hlavy, verejné zneuctenie, stigmatizácia až doživotná – boli teda trestami za verejné narušenie (zradu) národnej a rodovej normy. Sexualita ženy sa vyňala z jej súkromnej sféry

²⁹ Greifelt et al. so-called RuSHA-Trial. US Military Tribunal Nuremberg, Judgment of 10 March 1948. [online]. [cit. 2026-02-12]. Dostupné na: <https://www.legal-tools.org/doc/u5api5/pdf>, s. 60.

³⁰ MACKINNON, A. C. *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Harvard: Harvard University Press, 1987, s. 21.

a stala sa aktom politickým, ktorý podliehal rovnakému hodnoteniu ako činy vojnových kolaborantov.

Nezanedbateľným javom po druhej svetovej vojne bolo taktiež zamlčané násilie, pri ktorom obeť nemali právny hlas. Kým sexuálna aktivita žien s nepriateľom bola predmetom verejného odsúdenia a súdnych procesov, sexuálne násilie páchané na ženách zo strany okupantov a osloboditeľov ostalo právne neviditeľné a ak sa aj stali súčasťou predložených obžalôb, neboli predmetom vyvodzovania samostatnej trestnoprávnej zodpovednosti voči páchatelovi – buď slúžili, ako sme spomínali, na dokreslenie jeho morálneho úpadku a teda slúžili ako prirážajúca okolnosť alebo boli chápané ako súčasť násilnej trestnej činnosti (ublíženie na zdraví, smrť).

Feministické právničky Kelly Askinová alebo Judith Gardamová poukazujú na to, že až do 90. rokov 20. storočia znásilnenie nebolo vnímané ako vojnový zločin, ale ako „privát-na ujma“, ktorá nepatrí do verejnej sféry práva a teda nepatrí do medzinárodného práva.³¹ V Norimberskom procese sa preto táborové nevestince alebo projekt Lebensborn skúmali len cez optiku správneho hospodárenia s deťmi a pracovnými silami, nie ako formy systémového sexuálneho násillia. Tu je na mieste zdôrazniť, že sexuálne trestné činy sa nevy-skytovali ani v národných retribučných právnych predpisoch. V prípade *Lagerbordelle* alebo sexuálnych otrokyn v koncentračných táboroch bola právna kvalifikácia obchádzaná práve preto, že právne kategórie nepoznali pojem „sexuálne otroctvo“, resp. ho nepovažovali za osobitný zločin. Charta Medzinárodného vojenského tribunálu hovorila o „iných neľudských činoch“, no v mužsky dominovanom právnom diskurze chýbala vôľa zaradiť do tejto kategórie v praxi aj znásilnenia, nútené tehotenstvá alebo sexuálnu exploataciu. Na druhú stranu, sexuálne násilie bolo marginalizované v čase vojny a rovnako tak v čase mieru, takže nechápeme túto skutočnosť ako výčitku voči prokurátorom alebo sudcom, vnímame ju ako dobovú skutočnosť, o ktorej však má zmysel hovoriť a má byť pre nás v 21. storočí mementom.

V právnej rovine môžeme hovoriť, že po druhej svetovej vojne existovala dvojité ženská strata, pretože ženy, ktoré mali vzťah s nepriateľom, boli verejne potrestané a ženy, ktoré boli obeťami sexuálneho násillia, boli ignorované, či dokonca obviňované. V oboch prípadoch sa ukazuje, že právo nevidelo ženy ako samostatne konajúce bytosti, ale ako nosičky hanby alebo dôkazov o zvrhlosti iných. Dokonca by sme mohli povedať, že slúžili iba pre pobavenie mužov, ktorí boli tí, čo rozhodovali o osudovom vývoji vo svete a až na konci toho príbehu sa rozhodlo, či bude konkrétna žena potrestaná alebo bude páchatel nepotrestaný. Tento jav možno označiť ako rodovo podmienenú právnu slepotu. Ako upozorňuje Hilary Charlesworthová, právo nie je „neutrálne“, ale reflektuje hodnoty tých, ktorí ho tvoria – a to boli historicky muži. Právo vojny, vrátane medzinárodného trestného práva, je teda produktom mužskej skúsenosti s vojnou, kde sa sexuálne násilie považuje za normálny alebo akceptovateľný vedľajší efekt vojenských operácií a nie za strategickú zbraň.³² Postavenie žien počas druhej svetovej vojny je teda dôkazom, že bez rodového vedomia právo nedokáže adekvátne zohľadniť špecifické formy násillia a stígy, ktoré

³¹ ASKIN, K. D. *War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals*. Martinus Nijhoff, 1997, s. 12; GARDAM, G. J. – JARVIS, J. M. *Women, Armed Conflict and International Law*. Kluwer Law International, 2001, s. 54.

³² CHARLESWORTH, H. What are “Women’s International Human Rights”? *Human Rights Quarterly*, vol. 15, no. 4 (1994), s. 1 – 24.

ženy zažívajú. Uznanie sexuálnych zločinov ako vojnových zločinov, ku ktorému došlo až v Rwande (1994) a bývalej Juhoslávii (1995), bolo historickou reparáciou, no zároveň poukazuje na to, ako dlho trvalo, kým ženská skúsenosť vojny prenikla do právneho jazyka. Tejto téme sa venujeme v druhej kapitole.

1.4 Ženevské dohovory a ich akútne nedostatky

Medzinárodné právo sa v súčasnosti zaoberá otázkou sexuálneho násillia, ktoré sa vyskytuje nielen počas mierových období, ale aj v rámci ozbrojených konfliktov. Po dlhý čas bolo sexuálne násillie v čase vojny vnímané ako neoddeliteľná súčasť konfliktov, čo vychádzalo z tradičných kultúrnych a spoločenských predstáv, v ktorých boli ženy považované za vojnovú korisť.³³ Tieto násillné činy často súviseli s mocenskými záujmami a snahou o nadvládu v rámci patriarchálneho vnímania vojny a sveta. Hoci priamo Medzinárodný trestný tribunál v Norimbergu a ani národné retribučné súdy netrestali sexuálne trestné činy, spoločnosť ich vnímala v dennej surovej realite a bolo len otázkou času, kedy na tieto zverstvá zareaguje aj právo. Ako prvý a dôležitý medzník sa tradične uvádzajú Ženevské dohovory, ktoré reflektovali práve na stav súdenia vojnových zločincov po druhej svetovej vojne.

Ženevské dohovory spolu s ich dodatkovými protokolmi predstavujú základ medzinárodného humanitárneho práva, ktoré reguluje vedenie ozbrojených konfliktov a usiluje sa o minimalizáciu ich negatívnych dôsledkov. Ich primárnym cieľom bolo zabezpečiť ochranu osôb, ktoré sa aktívne nezúčastňujú bojových operácií, medzi ktorých patria civilisti, zdravotnícky personál a humanitárni pracovníci, ako aj tých, ktorí už nie sú schopní bojovať, napríklad zranených, chorých, stroskotancov či vojnových zajatcov. Dohovory a protokoly zároveň ukladajú povinnosť prijať opatrenia na prevenciu a zastavenie všetkých porušení ich ustanovení. Obsahujú presne stanovené pravidlá týkajúce sa tzv. závažných porušení, pričom osoby, ktoré sa ich dopustia, musia byť postavené pred súd alebo vydané na trestné stíhanie bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť.³⁴

Úroveň právnej ochrany žien pred sexuálnym násillím počas ozbrojených konfliktov je daná nielen charakterom a fázou konfliktu, ale aj konkrétnou úlohou každej ženy, ktorá sa v ňom ocitla. Ozbrojený konflikt môže mať medzinárodný alebo vnútroštátny charakter, môžu sa na ňom podieľať štátni alebo neštátni aktéri. Ženy môžu byť bojovníčkami, osobami zbavenými slobody, utečenkou, vnútorne vysídlenými osobami, matkami a/alebo členkami civilného obyvateľstva. Je dôležité poznamenať, že sexuálne násillie sa neobmedzuje len na znásillenie. Zahŕňa aj nútenú prostitúciu, sexuálne otroctvo, nútené oplodnenie, nútené materstvo, nútené prerušenie tehotenstva, nútenú sterilizáciu, nemravné útoky, obchodovanie s ľuďmi, nevhodné lekárske vyšetrenia a prehliadky.³⁵

V rámci Ženevských dohovorov z roku 1949 bola ochrana civilného obyvateľstva pred sexuálnym násillím zakotvená predovšetkým v Štvrtom Ženevskom protokole, ktorý sa

³³ FUCHS, J. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha: Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informáčních služeb, 2007, s. 141 – 142.

³⁴ Všeobecná charakteristika Ženevských dohovorov. [online]. [cit. 2026-02-12]. Dostupné na: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/geneva-conventions-and-their-commentaries>.

³⁵ Informačný dokument vypracovaný Generálnym riaditeľstvom pre ľudské práva a právne záležitosti. Prehľad právnej ochrany pred sexuálnym násillím, poskytovaná ženám počas ozbrojených konfliktov. [online]. [cit. 26-02-12]. Dostupné na: <https://rm.coe.int/1680593fc6>.

zaoberá ochranou civilného obyvateľstva v čase ozbrojených konfliktov a obsahuje ustanovenia týkajúce sa zákazu mučenia, neľudského zaobchádzania a sexuálneho násillia.

V nasledujúcich oddieloch identifikujeme príslušné články, ktoré sa týkajú 1) ochrany ženy ako súčasli civilného obyvateľstva počas ozbrojených medzinárodných konfliktov ako aj 2) ochrany ženy počas ozbrojených konfliktov, ktoré nemajú medzinárodný charakter.

Ad 1) Ochrana ženy ako súčasli civilného obyvateľstva v zmysle Štvrtého Ženevského dohovoru počas ozbrojených medzinárodných konfliktov bola definovaná v čl. 27 Štvrtého Ženevského dohovoru, ktorým boli ženy osobitne chránené pred akýmkoľvek útokom na ich česť, najmä pred znásilnením, nútenou prostitúciou alebo akoukoľvek formou neslušného útoku.³⁶ Následne boli tieto pravidlá modifikované Dodatkovým protokolom k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (Protokol I), z 8. júna 1977, ktorý doplnil Ženevské konvencie v čl. 75 ods. 2 písm. a), ktorý zakázal násillie voči životu, zdraviu, telesnej, či duševnej pohode osôb, pričom sexuálne násillie na ženách bolo samostatne vyňaté do ustanovenia písm. b), ktoré znelo nasledovne: „urážky osobnej dôstojnosti, najmä ponižujúce a zneuctujúce zaobchádzanie, nútená prostitúcia a akákoľvek forma neslušného útoku.“³⁷ Čl. 76 bol venovaný vyslovene ochrane žien: „1. Ženy sú predmetom osobitnej úcty a sú chránené najmä pred znásilnením, nútenou prostitúciou a akýmkoľvek inými formami neslušného útoku. 2. Tehotné ženy a matky s nezaopatrenými deťmi, ktoré sú zatknuté, zadržané alebo internované z dôvodov súvisiacich s ozbrojeným konfliktom, sa posudzujú prednostne. 3. Zmluvné strany konfliktu sa v maximálnej možnej miere usilujú zabrániť uloženiu trestu smrti tehotným ženám alebo matkám s nezaopatrenými deťmi za trestný čin súvisiaci s ozbrojeným konfliktom. Trest smrti za takéto trestné činy sa na takýchto ženách nevykoná.“³⁸

Pri čl. 75 písm. b) a čl. 76 ods. 1 je nutné osobitne zdôrazniť, že sexuálne násillie priamo spájajú s dôstojnosťou a úctou k ženám, ktoré, jednoducho povedané, počas ozbrojených konfliktov dovtedy ani *de iure*, *de facto* už vôbec nie, nepoživali. Z uvedeného je zrejmé, že všetky Ženevské dohovory ako aj protokoly k nim hľadajú na znásilnenie ako na porušenie ženskej cti a dôstojnosti. Síce išlo o dobový krok vpred, čo sa právnej úpravy týka, stále je potrebné mať na pamäti, že v žiadnom prípade Ženevské dohovory nereflekovali na skutočné nebezpečenstvo, ktoré ženám v ozbrojených konfliktoch hrozí a ktoré spočíva hlavne v porušení fyzickej a duševnej integrity ženy na prvom mieste.

³⁶ „Chránené osoby majú za každých okolností právo na rešpektovanie svojej osoby, cti, rodinných práv, náboženského presvedčenia a zvykov, ako aj mravov a obyčajov. Vždy sa s nimi zaobchádza ľudsky a sú chránené najmä pred všetkými násilnými činmi alebo ich hrozbami a pred urážkami a verejnou zvedavosťou. Ženy sú osobitne chránené pred akýmkoľvek útokom na ich česť, najmä pred znásilnením, nútenou prostitúciou alebo akoukoľvek formou neslušného útoku. Bez toho, aby boli dotknuté ustanovenia týkajúce sa ich zdravotného stavu, veku a pohlavia, zaobchádza strana konfliktu, v ktorej moci sa nachádzajú, so všetkými chránenými osobami rovnako, bez akéhokoľvek nepriaznivého rozlišovania, najmä na základe rasy, náboženstva alebo politického presvedčenia. Strany konfliktu však môžu prijať také kontrolné a bezpečnostné opatrenia vo vzťahu k chráneným osobám, ktoré môžu byť potrebné v dôsledku vojny.“ Článok 27 Štvrtého Ženevského dohovoru. [online]. [cit. 2026-02-12]. Dostupné na: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-27?activeTab=>.

³⁷ Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (Protokol I), z 8. júna 1977. [online]. [cit. 26-02-12]. Dostupné na: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-75?activeTab=>.

³⁸ Tamže.

Ad 2) Ochrana ženy ako súčasť civilného obyvateľstva v zmysle Štvrtého Ženevského dohovoru počas ozbrojených konfliktov, ktoré nemajú medzinárodný charakter, bola upravená v čl. 3,³⁹ ktorý vyslovuje o znásilnení alebo inej forme sexuálnej trestnej činnosti nehovoril, možno ho však výkladom zaradiť pod ods. 1 písm. c) urážky osobnej dôstojnosti, najmä ponižujúce a zneuctujúce zaobchádzanie. Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí ozbrojených konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter (Protokol II), z 8. júna 1977, v čl. 4 ods. 2 písm. e) už vyslovuje znásilnenie spomenul: „[1. Všetky osoby, ktoré sa priamo nezúčastňujú alebo sa prestali zúčastňovať na nepriateľských akciách, bez ohľadu na to, či ich sloboda bola alebo nebola obmedzená, majú právo na rešpektovanie svojej osoby, cti a presvedčenia a náboženských zvyklostí. Za každých okolností sa s nimi zaobchádza ľudsky, bez akéhokoľvek nepriaznivého rozlišovania. Je zakázané nariadiť, aby neboli žiadni pozostalí.] 2. Bez toho, aby bola dotknutá všeobecná platnosť vyššie uvedeného, nasledujúce činy voči osobám uvedeným v odseku 1 sú a zostávajú zakázané kedykoľvek a na akomkoľvek mieste: ... (e) urážky osobnej dôstojnosti, najmä ponižujúce a zneuctujúce zaobchádzanie, znásilnenie, nútená prostitúcia a akákoľvek forma neslušného útoku.“⁴⁰

Pôvodné znenie Ženevských dohovorov a ani Protokoly z konca 70. rokov 20. storočia nereflektovali na skutočnosť, že sexuálne násilie na ženách môže byť súčasťou vojenskej taktiky, resp. nezohľadnili ani skutočnosť, že sa v prevažnej väčšine týka žien a dievčat – ako upozorňujú autorky v rámci feministickej právnej kritiky, rodová neutralita produkuje maskulinne normy, ktoré ignorujú ženskú perspektívu a naopak vyzdvihujú mužskú skúsenosť.⁴¹ Naďalej bolo problematickým nazeranie na sexuálne násilie ako na súkromnú záležitosť, ktorá teda do medzinárodného práva nepatrí, no zároveň ho vnútroštátne právo bagatelizuje v pomere k iným brutalitám vojnových konfliktov – z toho potom vyplývala aj nedostatočná špecifikácia, jasná a explicitná definícia sexuálneho násillia, čo mohlo viesť

³⁹ „V prípade ozbrojeného konfliktu, ktorý nemá medzinárodný charakter a ktorý sa odohráva na území jednej z Vysokých zmluvných strán, je každá strana konfliktu povinná uplatňovať minimálne tieto ustanovenia: (1) S osobami, ktoré sa aktívne nezúčastňujú na nepriateľských akciách, vrátane príslušníkov ozbrojených síl, ktorí zložili zbraň, a s osobami, ktoré sa ocitli ‚hors de combat‘ v dôsledku choroby, zranenia, zadržania alebo z akéhokoľvek inej príčiny, sa za každých okolností zaobchádza ľudsky, bez akéhokoľvek nepriaznivého rozlišovania založeného na rase, farbe pleti, náboženstve alebo viere, pohlaví, rode alebo majetku alebo na akýchkoľvek iných podobných kritériách. Na tento účel sú a zostanú kedykoľvek a na akomkoľvek mieste zakázané nasledujúce činy vo vzťahu k vyššie uvedeným osobám: (a) násilie na živote a osobe, najmä vraždy všetkého druhu, mrzačenie, kruté zaobchádzanie a mučenie; (b) branie rukojemníkov; (c) urážky osobnej dôstojnosti, najmä ponižujúce a zneuctujúce zaobchádzanie; (d) vynášanie rozsudkov a vykonávanie popráv bez predchádzajúceho rozsudku vyneseneho riadne ustanoveným súdom, ktorý poskytuje všetky súdne záruky, ktoré civilizované národy uznávajú za nevyhnutné. (2) Ranení a chorí sa musia zhromažďovať a musí sa o nich starať. Nestranný humanitárny orgán, akým je Medzinárodný výbor Červeného kríža, môže ponúknuť svoje služby stranám konfliktu. 3. Strany konfliktu by sa mali ďalej usilovať o to, aby prostredníctvom osobitných dohôd uviedli do platnosti všetky alebo časť ostatných ustanovení tohto dohovoru. Uplatňovanie predchádzajúcich ustanovení nemá vplyv na právne postavenie strán konfliktu.“ Článok 3 Štvrtého Ženevského dohovoru. [online]. [cit. 2026-02-12]. Dostupné na: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-3?activeTab=>

⁴⁰ Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí ozbrojených konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter (Protokol II), 8. júna 1977, článok 4 ods. 2 písm. a), e). Dostupné na: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apii-1977/article-4?activeTab=>

⁴¹ CHARLES WORTH, H. – CHINKIN, C. *The Boundaries of International Law: A Feminist Analysis*. Manchester University Press, 2000, s. 115.

k nejednoznačnej interpretácii a rozhodne aj k zužujúcemu výkladu. Feministická kritika poukazuje aj na to, že aj keď Ženevské dohovory osobitne chránia napr. tehotné ženy alebo matky s malými deťmi (pred násilím všeobecne, nie v rámci sexuálneho násillia), robia to na základe tradičného, patriarchálneho vnímania ženskej roly ako rodičky a opatrovatelky, nie ako autonómnej bytosti.⁴² Taktiež je dôležité spomenúť, že Ženevské dohovory nezohľadňovali tzv. intersekcionalitu a teda prelínanie rodu s rôznymi druhmi identity (etnicita, náboženstvo, vek, rasa, sexuálna orientácia) a ich vplyv na sexuálne násillie v čase vojny – inými slovami, nie všetky ženy sú rovnako zraniteľné a univerzálne normy nemusia byť spravodlivé pre všetkých totožne.⁴³

2. Sexuálna trestná činnosť v medzinárodnom práve od 90. rokov 20. storočia

K zásadnej zmene v prístupe k definícii a trestania sexuálneho násillia v ozbrojených konfliktoch došlo až po odhalení masových zločinov počas konfliktov v bývalej Juhoslávii a v Rwande. Tieto prípady priniesli desivé príklady systematického znásillňovania, ktoré sa stalo súčasťou vojenskej stratégie zameranej na poníženie a zničenie nepriateľských komunit, ako aj na zastrašenie civilného obyvateľstva. Sexuálne násillie v ozbrojených konfliktoch už nebolo vnímané ako výsledok náhodných činov alebo individuálnych zlyhaní, ale ako častokrát starostlivo naplánované a organizované aktivity, s cieľom získať vojenskú alebo politickú výhodu. Preto sa toto násillie často označuje ako vojnová zbraň⁴⁴ a jednoznačne tak vymanilo sexuálne násillie zo súkromnej sféry do medzinárodného práva verejného.

Medzinárodné spoločenstvo si len pomaly uvedomovalo rozsah a závažnosť týchto zločinov. Až v 90. rokoch boli zločiny sexuálneho násillia uznané ako zločiny proti ľudskosti a vojnové zločiny podľa medzinárodného práva. V povojnovej dobe tiež došlo k rôznym formám represie a násillia na ženách v rámci politických čistiek a etnických konfliktov. V roku 1991 v bývalej Juhoslávii, počas etnických konfliktov v 90. rokoch, boli ženy systematicky znásillňované a zneužívané ako súčasť etnických čistiek. Podobne v Rwande, počas genocídy v roku 1994, bolo znásillnenie používané ako nástroj vojny, pričom tisíce žien boli brutálne zneužívané.

Na základe rezolúcií Bezpečnostnej rady OSN boli zriadené Medzinárodné tribunály pre bývalú Juhosláviiu (ICTY)⁴⁵ a Rwandu (ICTR)⁴⁶, ktoré prispeli k vytvoreniu precedensu v stíhaní sexuálneho násillia ako vojnového zločinu, resp. zločinu proti ľudskosti. V ich právomoci bolo stíhať tri zo štyroch zločinov podľa medzinárodného práva, a to genocídu, zločiny proti ľudskosti a vojnové zločiny. V rámci ich činnosti, ktorá skončila pre ICTR v roku 2016 a pre ICTY v roku 2017, vydali rozsudky, ktoré stanovili dôležité precedensy v stíhaní sexuálnej trestnej činnosti na ženách počas vojny.

⁴² OTTO, D. The Exile of Inclusion: Reflections on Gender Issues in International Law Over the Last Decade. *Melbourne Journal of International Law*, vol. 10, no. 1 (2009), s. 23.

⁴³ CRENSHAW, K. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, vol. 43, no. 6 (1991), s. 1241 – 1299.

⁴⁴ Bližšie pozri UN General Assembly Resolution A/RES/48/143, 20.12.1993, para 2. Rape and abuse of women in the areas of armed conflict in the former Yugoslavia.

⁴⁵ Rezolúcia BR OSN č. 827 (1993) z 25. mája 1993.

⁴⁶ Rezolúcia BR OSN č. 995 (1994) z 08. novembra 1994.

2.1 Juhoslávia

Do kategórie týchto rozsudkov radíme prípad ICTY Prosecutor v. *Dražen Erdemović*. Dražen Erdemović bol jedným z vojakov Bosniansko-srbskej armády (Vojška Republike Srpske), ktorý sa v júli 1995 zúčastnil na masakre v Srebrenici, kde bolo popravených približne 8 000 bosnianskych mužov a chlapcov a teda štyri generácie mužského pokolenia.⁴⁷ Počas konfliktu v Bosne a Hercegovine, vrátane tragických udalostí v Srebrenici, bolo páchané sexuálne násilie na ženách, ktoré bolo súčasťou širšej stratégie etnického čistenia a vojnových zločinov. Vojská Bosniansko-srbskej armády, ako aj ďalšie ozbrojené skupiny, sa systematicky dopúšťali znásilňovania, ktoré slúžilo ako nástroj teroru a ponižovania obetí. Cieľom bolo nielen poškodiť jednotlivcov, ale aj zničiť celé komunity. Sexuálne násilie bolo vykonávané v rámci masových útokov a vo väzenských táboroch, kde ženy, najmä bosnianskeho (muslimského) pôvodu, boli unášané, zadržované a násilne zneužívané. Tieto činy boli súčasťou kampane zameranej na vyhladzovanie etnických skupín. ICTY vyšetroval a súdil aj prípady sexuálneho násillia, ktoré boli kvalifikované ako zločiny proti ľudskosti a vojnové zločiny. Hoci Dražen Erdemović nebol priamo obvinený zo sexuálneho násillia, ale za svoju účasť na popravách v Srebrenici, iné prípady pred ICTY riešili aj zločiny spojené so sexuálnym násillím, čo viedlo k odsúdeniu mnohých jednotlivcov, ktorí sa na týchto zločinoch podieľali.⁴⁸

Prípad Duška Tadiča predstavuje významný moment v histórii medzinárodnej spravodlivosti, keďže išlo o prvý prípad, ktorý predložil ICTY v úlohe stíhať vojnové zločiny spáchané počas ozbrojených konfliktov v bývalej Juhoslávii. Duško Tadič, srbský politik a člen milície v obci Kozarac v Bosne a Hercegovine, bol obvinený z účasti na etnických čistkách, mučení, zabíjaní a iných zločinoch proti civilnému obyvateľstvu. Obvinenia sa týkali najmä masových vraždení, mučenia a týrania bosniackych a chorvátskych civilistov, ktorí boli zadržávaní v táboroch v oblasti Prijedor. Proces proti Tadičovi sa začal v roku 1995 a jeho rozsudok bol vynesený v roku 1997. Tadič bol uznaný vinným z viacerých vojnových zločinov, vrátane zločinov proti ľudskosti a porušení Ženevských konvencií.⁴⁹ Prípad Tadič mal zásadný význam pre fungovanie ICTY. Stanovil precedens pre ďalšie procesy a potvrdil, že medzinárodné spoločenstvo je schopné stíhať jednotlivcov za vojnové zločiny. Aj keď vznesené obvinenia, ktoré sa týkali sexuálneho násillia boli stiahnuté, „násillný sexuálny styk bol v kontexte vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu kvalifikovaný

⁴⁷ Erdemović bol neskôr obžalovaný a odsúdený ICTY v Haagu. Erdemović bol obvinený zo zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov. Priznal sa k účasti na popravách a tvrdil, že konal pod hrozbou smrti, ak by odmietol splniť rozkazy. Tento prípad bol prvým prípadom, kde obžalovaný priznal vinu a spolupracoval s tribunálom. V októbri 1996 bol Erdemović odsúdený na 10 rokov väzenia za zločiny proti ľudskosti. Po odvolaní a zohľadnení jeho spolupráce s tribunálom bol trest znížený na 5 rokov väzenia. Jeho prípad je významný tým, že súd po prvýkrát uznal, že osoba, ktorá vykonáva rozkazy pod hrozbou smrti, môže byť považovaná za menej zodpovednú za svoje činy, avšak stále zodpovednú za účasť na zločinoch proti ľudskosti. Tento rozsudok vytvoril precedens pre ďalšie prípady, v ktorých sa obžalovaní pokúsili obhajovať tým, že len plnili rozkazy, pričom súd priznal určitú mieru zmierňujúcich okolností, ale stále ich uznal vinnými za zločiny, ktoré spáchali.

⁴⁸ ICTY. Prosecutor v. *Dražen Erdemović*. Case No. IT-96-22-A. Appeals Chamber, 7 October 1997.

⁴⁹ Konkrétne bol uznaný vinným z mučenia, krutého zaobchádzania, vraždy a ničenia majetku v súvislosti s útokmi na civilné obyvateľstvo. Hoci v niektorých bodoch obžaloby bol zbavený viny, bol odsúdený na trest 20 rokov odňatia slobody. Na základe odvolania v roku 1999 bol tento trest upravený na 24 rokov, keďže bol uznaný vinným aj z ďalších zločinov. ICTY. Prosecutor v. Duško Tadić. Case No. IT-94-1-T, Trial chamber, 7 May 1997.

ako útok proti osobnej dôstojnosti, ktorý zahŕňa ponižujúce a pokorujúce zaobchádzanie, ktoré je v rozpore so spoločným čl. 3 Ženevských dohovorov“.⁵⁰ Tento proces prispel k vývoju medzinárodného humanitárneho práva a zdôraznil princíp, že osoby zodpovedné za vojnové zločiny môžu byť postavené pred spravodlivosť aj v globálnom kontexte. „Rozhodnutie Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu v prípade Tadić napríklad ovplyvnilo aj samotný text Rímskeho štatútu, a to pokiaľ ide o rozsah vojnových zločinov a prelomenie princípu, že zločiny proti ľudskosti môžu byť spáchané iba v čase vojny (tzv. war nexus).“⁵¹

Rozsudok ICTY v prípade Kunarac, Kovač a Vuković predstavuje dôležitý medzník v oblasti medzinárodného trestného práva, obzvlášť v súvislosti so stíhaním zločinov sexuálneho násillia na ženách spáchaných počas ozbrojených konfliktov. Obžalovaní Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač a Zoran Vuković, ktorí boli členmi polovojenských jednotiek pôsobiacich v oblasti Foča počas vojny v Bosne a Hercegovine v rokoch 1992 až 1995, čelili obvineniam zo spáchania zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov. Tieto obvinenia sa týkali predovšetkým systematického znásilňovania, sexuálneho otroctva a iných foriem sexuálneho násillia, ktoré boli páchané na bosnianských moslimských ženách a dievčatách. V roku 2001 ICTY vyniesol rozsudok, v ktorom uznal všetkých troch obžalovaných vinnými zo spáchania viacerých trestných činov vrátane znásilnenia, sexuálneho otroctva a mučenia. Tento rozsudok predstavoval prelom v medzinárodnom trestnom práve, keďže prvýkrát bol systematický akt znásilnenia a sexuálneho otroctva kvalifikovaný ako zločin proti ľudskosti. Tribunál konštatoval, že tieto činy boli páchané s cieľom ponižiť, degradovať a zničiť obeť na základe ich etnickej príslušnosti, čím sa stali neoddeliteľnou súčasťou širšej kampane etnických čistiek.⁵² Tento rozsudok mal zásadný význam pre vývoj medzinárodného trestného práva, pretože výrazne posilnil medzinárodné normy týkajúce sa ochrany civilného obyvateľstva, najmä žien, počas ozbrojených konfliktov. Tribunál týmto rozhodnutím vytvoril precedens pre budúce stíhanie podobných zločinov na medzinárodnej úrovni a zdôraznil, že sexuálne násillie páchané počas vojnových konfliktov bude dôsledne trestané ako vážne porušenie medzinárodného humanitárneho práva. Prípád Kunarac, Kovač a Vuković tak nielenže poskytol spravodlivosť pre obeť týchto zločinov, ale aj výrazne prispel k ochrane ľudských práv v kontexte medzinárodných konfliktov, čím zabezpečil, že páchatelia týchto závažných činov neuniknú spravodlivosti.⁵³

Prípád Radovana Karadžica je jedným z najvýznamnejších prípadov, ktoré riešil ICTY. Radovan Karadžic, ktorý počas vojny v Bosne a Hercegovine v rokoch 1992 až 1995 zastával funkciu prezidenta bosnianskosrbskej republiky a vrchného veliteľa ozbrojených síl bosnianských Srbov, čelil obvineniam z niektorých z najzávažnejších zločinov spáchaných počas tohto konfliktu. Karadžic bol obvinený z genocídy, zločinov proti ľudskosti

⁵⁰ DITRICOVÁ, P. Sexuální násillí v medzinárodném trestním a humanitárním právu a válka na Ukrajině. *Právník*, roč. 163, č. 2 (2024), s. 156.

⁵¹ KLANDUCH, P. Medzinárodný trestný súd a Organizácia Spojených národov. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie „Medzinárodný trestný súd na začiatku 21. storočia“*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre medzinárodné právo pri Slovenskej akadémii vied, 2006, s. 59.

⁵² Dragoljub Kunarac, ktorý bol identifikovaný ako hlavný organizátor a vodca tejto skupiny, bol odsúdený na trest odňatia slobody v trvaní 28 rokov. Radomir Kovač dostal trest 20 rokov a Zoran Vuković bol odsúdený na 12 rokov väzenia.

⁵³ ICTY. *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač a Zoran Vuković*. Case No. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, Trial Chamber, 22 February 2001.

a vojnových zločinov. Medzi najzávažnejšie obvinenia patrila jeho úloha v masakri v Srebrenici v júli 1995. Taktiež bol obvinený z rozsiahlej kampane etnických čistiek, ktorá zahŕňala masové vraždy, deportácie a nútené presídľovanie civilného obyvateľstva, najmä moslimov a Chorvátov. Okrem toho bol zodpovedný za obliehanie Sarajeva, počas ktorého bosnianskosrbské sily systematicky ostreľovali civilné obyvateľstvo, čo viedlo k tisíckam obetí. Po dlhoročnom úteku bol Karadžić v roku 2008 zatknutý a predvedený pred ICTY. Po zdĺhavom súdnom procese, ktorý sa začal v roku 2009, bol v marci 2016 uznaný vinným zo spáchania genocídy v Srebrenici, zločinov proti ľudskosti vrátane vyhladzovania, vražd, deportácií a neľudského zaobchádzania, a vojnových zločinov vrátane teroru, útokov na civilistov a braní rukojemníkov. Karadžić bol pôvodne odsúdený na 40 rokov väzenia, avšak v roku 2019 bol tento trest na základe odvolania zvýšený na doživotie. Tento rozsudok mal zásadný význam pre rozvoj medzinárodného trestného práva: ad 1) potvrdil zodpovednosť vrcholových predstaviteľov za najzávažnejšie zločiny, vrátane genocídy, čím vyslal jasný signál, že plánovanie a vykonávanie takýchto činov nebude ponechané bez trestu; ad 2) rozsudok prispel k posilneniu právnych noriem týkajúcich sa zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov, najmä pokiaľ ide o systematickosť a rozsiahlu povahu útokov proti civilnému obyvateľstvu. V oblasti sexuálneho násillia rozsudok v prípade Radovana Karadžića zohral kľúčovú úlohu, pretože Tribunal uznal, že sexuálne násillie, vrátane znásillnenia a sexuálneho otroctva, bolo počas konfliktu v Bosne a Hercegovine používané systematicky a cieľavedome ako nástroj na terorizovanie a degradáciu konkrétnych etnických skupín, najmä bosniackych moslimov. Tieto zločiny neboli len izolovanými aktmi násillia, ale súčasťou širšej kampane etnických čistiek, ktorú Karadžić ako vrcholný politický a vojenský predstaviteľ aktívne podporoval a riadil. Tribunal sa v tomto prípade odvolával na už predtým stanovené interpretačné pravidlá a definície, najmä z rozsudku v prípade Kunarac, Kovač a Vuković, kde bolo sexuálne násillie prvýkrát kvalifikované ako zločin proti ľudskosti a vojnový zločin. Karadžićov rozsudok však posilnil tieto právne zásady tým, že ukázal, že zodpovednosť za sexuálne násillie môže niesť aj vrcholové vedenie, ak je toto násillie súčasťou systematického útoku na civilné obyvateľstvo. Tribunal potvrdil, že sexuálne násillie v tomto kontexte nie je len vojnovým zločinom, ale aj účinným nástrojom genocídy a etnických čistiek. Systematické znásillnenia, ku ktorým dochádzalo počas konfliktu, mali za cieľ nielen fyzicky a psychicky zlomiť obeť, ale tiež narušiť sociálnu štruktúru a kultúrnu integritu celej etnickej skupiny a to aj v súvislosti s vyvraždením mužského pokolenia. Karadžić, ako hlavný politický líder, nesie zodpovednosť za tieto činy, pretože vytvoril a podporoval podmienky, v ktorých sa takéto systematické zločiny mohli odohrávať. Týmto rozsudkom bola výrazne posilnená medzinárodná právna prax v oblasti stíhania sexuálneho násillia ako vážneho medzinárodného zločinu. Rozsudok tiež vyslal jasný odkaz, že sexuálne násillie spáchané v kontexte ozbrojeného konfliktu alebo genocídy bude stíhané na najvyšších úrovniach zodpovednosti, vrátane politických a vojenských lídrov, ktorí takéto činy umožňujú alebo ich priamo podporujú. Rozsudok v prípade Karadžića tak nielenže poskytol spravodlivosť pre tisíce obetí sexuálneho násillia počas bosnianskej vojny, ale tiež vytvoril pevný právny základ pre budúce stíhanie sexuálneho násillia na globálnej úrovni. Tento rozsudok zdôraznil, že medzinárodné trestné právo nepozná výnimky a že tí, ktorí zneužívajú svoju moc na páchanie alebo podporu takýchto ohavných činov, budú nevyhnutne čeliť spravodlivosti.⁵⁴

⁵⁴ ICTY. Prosecutor v. Radovan Karadžić. Case No. IT-95-5/18, Appeals Chamber, 24 March 2016.

2.2 Rwanda

Významný právny precedens v oblasti medzinárodného trestného práva predstavuje rozsudok ICTR v prípade Jeana-Paula Akayesu. Akayesu, ktorý počas obdobia genocídy v Rwande v roku 1994 zastával funkciu starostu mesta Taba, bol obžalovaný z podnecovania, organizovania a účasti na masových vraždách, znásilneniach a iných zločinoch proti ľudskosti, ktoré boli páchané proti príslušníkom etnickej skupiny Tutsi. V septembri 1998 ICTR vyniesol historický rozsudok, v ktorom uznal Akayesu vinným zo spáchania genocídy podľa definície stanoveného v Konvencii o genocíde z roku 1948. Tento rozsudok predstavuje prvý prípad, v ktorom bol jednotlivec odsúdený za genocídu medzinárodným tribunálom, čím sa významne posilnila právna prax v oblasti stíhania tohto najzávažnejšieho zločinu. Tribunál vo svojom rozhodnutí poukázal na to, že Akayesu vedome využil svoju autoritu na podporu a realizáciu genocídnych aktov, vrátane vraždenia, mučenia a sexuálneho násillia, čím závažne porušil medzinárodné humanitárne právo. Osobitným aspektom tohto rozsudku bolo uznanie, že znásilnenie a iné formy sexuálneho násillia môžu byť použité ako nástroj genocídy. Tribunál prvýkrát v histórii medzinárodného trestného práva konštatoval, že sexuálne násillie môže byť kvalifikované ako genocída, ak je spáchané s úmyslom čiastočne alebo úplne zničiť určitú národnú, etnickú, rasovú alebo náboženskú skupinu. Na základe vyššie uvedených zistení bol Akayesu odsúdený na doživotné väzenie, čo predstavuje najvyšší možný trest, ktorý môže medzinárodný tribunál uložiť. Tento rozsudok má zásadný význam nielen pre spravodlivosť v post-genocídnej Rwande, ale aj pre vývoj medzinárodného trestného práva ako celku. Zároveň zdôraznil, že medzinárodné spoločenstvo je schopné účinne stíhať a trestať najzávažnejšie zločiny proti ľudskosti, vrátane tých, ktoré zahŕňajú sexuálne násillie, a tým posilnil ochranu základných ľudských práv v medzinárodnom kontexte.⁵⁵

Tieto rozsudky znamenajú významný krok v medzinárodnej spravodlivosti, pretože uznali sexuálne násillie ako súčasť vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti. Tieto prípady tiež zdôrazňujú dôležitosť medzinárodných tribunálov v zabezpečovaní spravodlivosti pre obeť a v predchádzaní budúcim zločinom. Počas svojej činnosti ICTY obvinil 161 osôb, z ktorých 91 bolo odsúdených a ICTR obvinil 93 osôb, z ktorých 61 bolo odsúdených.⁵⁶

Na základe uvedených čísiel nie všetky prípady obvinení zo znásilnenia a iných trestných činov sexuálneho násillia, ktoré boli stíhané na Tribunáli v Rwande, skončili odsúdením. Rôznorodé výsledky viedli prokurátora ICTR k tomu, aby preskúmal, ako boli prípady znásilnenia a iného sexuálneho násillia riešené. V júni 2007 zriadil Výbor pre preskúmanie stíhania sexuálneho násillia a poveril ho hodnotením úspechov aj nedostatkov kancelárie prokurátora. Výbor následne odporučil prijatie dvoch manuálov najlepších postupov, ktoré by mali napomôcť pri vedení budúcich stíhaní pred Tribunálom. Prvým z týchto manuálov bol „The Best Practices Manual for the Investigation and Prosecution of Sexual Violence Crimes in Situations of Armed Conflict“, ktorý bol vydaný v roku 2008. Tento manuál kládol dôraz na potrebu jasnej a komplexnej stratégie na zabezpečenie toho, aby sexuálne násillie bolo v plnej miere a efektívne vyšetrované a stíhané. Ako zostavovaní

⁵⁵ ICTR. Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. Case No. ICTR-96-4-A, Appeals Chamber, 1 June 2001.

⁵⁶ VÁLEK, P. *Klíčová rozhodnutí medzinárodných trestných tribunálov ve světle mezinárodního práva*. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 228.

prvej exuální sa ukázalo, že pomoc obetiam a svedkom exuálního násilia malo tak zásadný význam, že v roku 2011 výbor vytvoril druhú exuální s názvom Príručka exuálního postupu jako manipulácii obetí a svedkov exuálního násilia vypovedajúcich v medzinárodných trestných exuálních. Príručky majú slúžiť jako zdroj, ktorý pomôže dosiahnuť cieľ medzinárodného exuálníhoa ukončiť beztrestnosť tých, ktorí používajú znásilnenie a iné formy exuálního a rodovo podmieneného násilia jako prostriedku páchania genocídy, zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov.⁵⁷

2.3 Posun v trestaní sexuálního násilia páchaného na ženách

Pri riešení problematiky sexuálního násilia sa ICTY a ICTR zaoberali niekoľkými problémami. Podľa článku 5 písm. g) štatútu ICTY a článku 3 písm. g) štatútu ICTR znásilnenie bolo kategorizované ako zločin proti ľudskosti.⁵⁸ Súdny mali taktiež problém s definíciou sexuálního násilia, nakoľko v medzinárodnom práve nebolo nikdy kriminalizované a definícia taktiež absentovala v štatútoch ICTY a ICTR. Štatút ICTY síce pod pojmom porušenie zákonov a obyčajov vojny demonštratívnym spôsobom vymedzil určité zakázané konania, avšak výslovne neobsahoval znásilnenie ani iné formy sexuálního násilia. Štatút ICTR naproti tomu tento pojem obsahoval výslovne, pričom zakázané boli aj konania ako znásilnenie a nútená prostitúcia a iné formy útoku proti ľudskej dôstojnosti, ktoré sú ako súčasť ponižujúceho a krutého zaobchádzania považované za vážne porušenia spoločného článku 3 Ženevských dohovorov.⁵⁹

Ad 1) zedefinovanie a referenčné znaky znásilnenia a sexuálního násilia v medzinárodnom práve.

ICTR riešil znásilnenie už v spomenutom prípade Akayesu. Pri tvorbe definície znásilnenia vychádzal z definícií obsiahnutých v rôznych vnútroštátnych právnych predpisoch a taktiež z analógie konania, ktoré napĺňa znaky mučenia. „Uvedol, že v oboch prípadoch sa jedná o zásah do osobnej dôstojnosti, pretože cieľom je zastrašenie, degradácia, poníženie, diskriminácia, potrestanie, kontrola alebo zničenie osoby.“⁶⁰ Zároveň zdôraznil, že znásilnenie je formou agresie. Na rozdiel od definícií znásilnenia obsiahnutých vo vnútroštátnych právnych predpisoch, ktoré opisujú, akú podobu môže sexuálne násilie nadobúdať (orálny, análny či vaginálny styk)⁶¹, ICTR považoval za kľúčový prvok akt donútenia. Donútenie pritom nemusí byť nutne manifestované fyzickou silou, ale taktiež zastrašovaním či inými formami nátlaku. Preto ICTR považoval za kľúčové zdôrazniť, že sexuálne násilie sa „neobmedzuje na fyzické preniknutie do tela a môže zahŕňať konanie, ktoré nespadá do penetrácie alebo fyzického kontaktu“.⁶² ICTR sa tejto definície v rozsudku Akayesu držal aj v niektorých ďalších prípadoch, ktoré v súvislosti so sexuálnym násilím v rámci konfliktu v Rwande riešil, napríklad v prípade Musema⁶³. Súd uznáva, že existuje

⁵⁷ Prosecution of Sexual Violence. Best Practices Manual for the Investigation and Prosecution of Sexual Violence Crimes in Post-Conflict Regions: Lessons Learned from the Office of the Prosecutor for the International Criminal Tribunal for Rwanda. 2014. s. 5 – 7.

⁵⁸ Porovnaj Statute of the International Tribunal for Rwanda, Statute of the International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia.

⁵⁹ Článok 4 ods. e) Štatútu ICTR.

⁶⁰ DITRICHOVÁ, *Sexuální násilí*, s. 155.

⁶¹ Pozri § 200 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona.

⁶² ICTR. Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. Case No. ICTR-96-4-A, Appeals Chamber, 01 June 2001, para 597.

⁶³ ICTR. Prosecutor v. Alfred Musema. Case No. ICTR-96-13-T, 27 January 2000, para 229.

tendencia v národnej legislatíve rozširovať definíciu znásilnenia. Vzhľadom na dynamický vývoj chápania znásilnenia a začlenenie tohto chápania do princípov medzinárodného práva Súd považuje koncepcnú definíciu za vhodnejšiu ako mechanickú definíciu znásilnenia. Koncepcná definícia lepšie zohľadňuje vývojové normy trestného práva.⁶⁴ Napr. v prípade Kajelijeli⁶⁵ sa ICTR priklonil k definícii poskytnutej ICTY v prípade Kunarac. V rámci tejto definície znásilnenie, ako zločin proti ľudskosti, je charakterizované ako sexuálna penetrácia, s vedomím, že sa tak deje bez súhlasu obeť.⁶⁶

Z definícií pojmov znásilnenie a sexuálne násilie vytvorených ICTY a ICTR bola zostavená definícia pre potreby ICC. Definícia je obsiahnutá v tzv. Znakoch skutkových podstat zločinov, ktorými sa ICC riadi vo svojej rozhodovacej praxi. Znásilnenie je považované za také konanie, kedy: „1. páchateľ vnikol do tela osoby konaním, ktoré vyústilo v penetráciu, aj keď nepatrnú, a to v akejkoľvek časti tela obeť alebo sexuálnym orgánom páchateľa, alebo došlo k prieniku do tela análne alebo genitálne nejakých predmetom alebo akoukoľvek časťou tela. 2. vniknutie bolo urobené s použitím sily, alebo pod hrozbou použitia sily alebo donútením, napríklad cez strach z násilia, nátlak, zadržanie, psychický nátlak alebo zneužitie moci, a to proti takej osobe alebo osobami alebo iných osôb, alebo s využitím výhody násilného prostredia alebo takej neschopnosti osoby alebo osôb poskytnúť súhlas.“⁶⁷

Ad 2) sexuálne násilie ako vojnový zločin, zločin proti ľudskosti a ako genocída.

Rímsky štatút ICC v čl. 7 ods. 1 písm. g) radí znásilnenie medzi zločiny proti ľudskosti⁶⁸, v čl. 8 ods. 2 písm. b), bod xxii⁶⁹ k vojnovým zločinom spáchaným v súvislosti s medzinárodným vojnovým konfliktom a v čl. 8 ods. 2 písm. e), bod vi⁷⁰ zase medzi zločiny spáchané v súvislosti s konfliktami vnútroštátnej povahy. Posledné dve sa uvádzajú v kontexte porušovania Ženevských dohovorov spomínaných vyššie. Ako posledné uvádzame zločin genocídy, pretože explicitne nehovorí o znásilnení alebo o inej forme sexuálneho násilia, no najčastejšie býva subsumované pod čl. 6 písm. b) a teda sa chápe ako „spôsobenie vážneho telesného alebo duševného ublíženia príslušníkom skupiny“ – práve prípravná komisia sa zaoberala otázkou, či sexuálne trestné činy zaradiť do kategórie zločinu genocídy. Nakoniec tu boli zaradené prostredníctvom poznámky pod čiarou, ktorá je interpretačným návodom na používanie tu uvedených skutkových podstat. Konkrétne k spôsobeniu ťažkých telesných ublížení alebo duševných porúch uviedla nasledujúce:

⁶⁴ Tamtiež, para 228.

⁶⁵ ICTR. Prosecutor v. Juvénal Kajelijeli. Case No. ICTR-98-44A-T, Trial Chamber, 01 December 2003.

⁶⁶ Tamtiež, para 915.

⁶⁷ Čl. 7 (1)(g)-1 a čl. 8(2)(b)(xxii)-1 and (2)(e)(vi)-1, Elements of Crimes. UN Preparatory Commission for the International Criminal Court, UN Doc. PCNICC/2000/Add.2, 2. 11. 2000. Prebraté z: DITRICHOVÁ, P. Sexuální násilí v medzinárodném trestním a humanitárním právu a válka na Ukrajině. *Právník*, roč. 163, č. 2 (2024), s. 157.

⁶⁸ „znásilnenie, sexuálne otroctvo, vynútená prostitúcia, násilné tehotenstvo, vynútená sterilizácia alebo iné formy sexuálneho násilia porovnateľnej závažnosti“

⁶⁹ „znásilnenie, sexuálne otroctvo, nedobrovoľná prostitúcia, nútené tehotenstvo, ako sú definované v článku 7 ods. 2 písm. f), nedobrovoľná sterilizácia alebo akákoľvek iná forma sexuálneho násilia, ktorá je tiež závažným porušením Ženevských dohovorov“

⁷⁰ „znásilnenie, sexuálne otroctvo, nedobrovoľná prostitúcia, nútené tehotenstvo, ako sú definované v článku 7 ods. 2 písm. f), nedobrovoľná sterilizácia alebo akákoľvek iná forma sexuálneho násilia tiež tvoriaca závažné porušenie článku 3, ktorý je spoločný pre štyri Ženevské dohovory“

„Útok môže zahŕňať, ale nie je nutne obmedzený na mučenie, znásilnenie, sexuálne otroctvo alebo neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie.“⁷¹

Ad 3) vyšetrowanie sexuálnej trestnej činnosti na medzinárodnej úrovni.

Skúsenosti s vyšetrowaním sexuálneho násilia ICTY a ICTR ukázali, že jedným z najväčších problémov je získanie dostatočných dôkazov, pretože takáto trestná činnosť nebýva ohlasovaná a často býva zámerne zamlčovaná aj zo strany obetí, keďže znásilnenie je najviac zraňujúcim zločinom (hneď po vražde).⁷² Znásilnené ženy zároveň často majú problém o týchto skutkoch hovoriť s vyšetrowateľmi, ktorými sú obvykle muži.

Rozsudky ICTY a ICTR obsahujúce definície znásilnenia a sexuálneho násilia však položili základ pre vytvorenie definície pre potreby Medzinárodného trestného súdu (ICC). Od svojho vzniku ICC zohráva kľúčovú úlohu v boji proti beztrestnosti za najzávažnejšie medzinárodné zločiny, vrátane sexuálnej trestnej činnosti voči ženám. Hoci jeho jurisdikcia a autorita sú uznávané len v štátoch, ktoré ratifikovali Rímsky štatút, a súd čelí rôznym politickým a právnym výzvam, zostáva dôležitým nástrojom na zabezpečenie spravodlivosti pre obeť vojnových zločinov, genocídy a zločinov proti ľudskosti na celom svete. Záverom podkapitoly nemôžeme opomenúť aj vyšetrowanie vojnových zločinov, zločinov proti ľudskosti a genocídy spáchaných na Ukrajine, otvorené už v marci 2022. Sexuálne násilie počas prebiehajúceho konfliktu medzi Ruskom a Ukrajinou je závažným problémom, ktorý je systematicky dokumentovaný medzinárodnými organizáciami. Ruské sily sú obviňované zo spáchania mnohých vojnových zločinov, vrátane sexuálneho násilia, v oblastiach, ktoré sú alebo boli pod ich kontrolou. Podľa správ Human Rights Watch, v regiónoch ako Zaporizka, Khersonska, Donetska a Luhanska dochádza k závažným porušeniam ľudských práv vrátane znásilnení a iných foriem sexuálneho násilia. Mnoho obetí je násilím odvedených, nezákonne zadržovaných a mučených. Ukrajinské úrady do septembra 2023 zdokumentovali 231 prípadov konfliktom súvisiaceho sexuálneho násilia (CRSV).⁷³ Samozrejme otázka možnosti súdneho predstavitel'ov Ruskej federácie pred ICC je stále otvorená, zvažuje sa však aj možnosť vytvorenia *ad hoc* Medzinárodného tribunálu pre zločin agresie (podobne ako v prípade ICTY a ICTR).

Ako sme už vyššie uviedli, v kontexte vojnového konfliktu na Ukrajine je stále nutné mať na pamäti, že v praxi je vyšetrowanie zločinov spáchaných v rámci ozbrojeného konfliktu veľmi náročné – Patricia Sellers, osobitná poradkyňa ICC pre sexuálne násilie, na základe svojich skúseností z ICTY a ICC upozorňuje, že vyšetrowatelia musia vykonať a dokončiť veľmi dôkladné vyšetrowanie s tým, že už od začiatku prípadu je nevyhnutné dobre pripraviť stratégiu vyšetrowania rodového a sexuálneho násilia a to najmä pri sexuálnych zločinoch subsumovaných pod zločin genocídie.⁷⁴ Rozhodujúcim je zabezpečenie tzv. vzorového konania (*pattern of crime*). Tento koncept predstavuje súhrn viacerých

⁷¹ SCHABAS, A. W. *The International Criminal Court, A Commentary on the Rome Statute*. New York: Oxford University Press, 2010, s. 132.

⁷² ČÍRTKOVÁ, L. Oběti sexuálního násilí. In: KOVÁŘ, P. (Eds.). *Sexuální agrese: znásilnění z pohledu medicíny a práva*. Praha: Maxdorf, 2009, s. 61.

⁷³ World Report 2024: Ukraine | Human Rights Watch. Dostupné na: <https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/ukraine>. [cit. 2024-08-22].

⁷⁴ Crimes of Sexual Violence and the Lubanga Case: Interview with Patricia Viseur Sellers. In: Fédération International pour les Droits Humains, 16. 3. 2012 [online]. [cit. 2026-02-12]. Dostupné na: <https://www.fidh.org/en/region/Africa/democratic-republic-of-congo/Crimes-of-sexual-violence-and-the>.

incidentov, ktoré majú spoločné črty týkajúce sa obetí, páchatel'ov a spôsobu konania. V neposlednom rade je významná aj odchýlka medzinárodného práva od vnútroštátneho – množstvo krajín pri zločine znásilnenia alebo akéhokoľvek sexuálneho násillia vyžaduje preukázanie nesúhlasu obete so sexuálnym stykom a tým preukázanie násillného konania, zatiaľ čo ICC je vystavaný na preukázaní nátlaku zo strany páchatel'a na obeť a už nie je potrebné ďalej dokazovať (ani to nie je relevantné), či sa obeť bránila alebo nie. K tomu sa pridružujú aj ďalšie problémy s dokazovaním – nedostatok zdravotného personálu a lekárskej starostlivosti a teda absencia lekárskeho potvrdení o sexuálnom násillí – vzhľadom na všetky okolnosti by išlo o prehnaný formalizmus, vyžadovať gynekologické potvrdenia od obetí v čase vojny a preto sa vychádza z predpokladu, že vierohodné svedectvo obete je dôkazom dostatočným.⁷⁵

2.4 Aktívna rola feministickej právnej teórie a kritiky

Ako sme už uviedli, medzinárodné trestné právo dlho marginalizovalo, resp. opomínalo skúsenosti žien, najmä pokiaľ ide o sexuálne a rodovo podmienené násillie. Feministická právna teória sa po roku 1990 intenzívne venovala problematike sexuálnych trestných činov a ich spoločenskému a právnenému chápaniu. Jej reakcia bola komplexná a snažila sa poukázať na systematické nedostatky v existujúcich právnych systémoch, ktoré často neposkytovali dostatočnú ochranu obetiam a nereflektovali špecifiká rodovo podmieneného násillia. Až koncom 20. storočia, práve pod tlakom feministických teoretičok, aktivistiek a odborníčov, sa v praxi medzinárodných tribunálov začali systematicky uznávať sexuálne zločiny ako závažné porušenia medzinárodného humanitárneho a trestného práva. Jednou z najvýznamnejších bola Kelly D. Askinová, ktorá kriticky analyzovala zanedbávanie sexuálneho násillia v predchádzajúcej činnosti medzinárodných tribunálov a apelovala na systematické stíhanie a trestanie týchto zločinov – zároveň zdôraznila, že sexuálne násillie nie je náhodným dôsledkom konfliktu, ale strategicky používanou zbraňou vojny, ktoré slúži ako nástroj na zničenie etnických skupín, rozvrat komunit a ponižovanie obetí a ich spoločentiev. Neskôr pôsobila ako poradkyňa pre ICTY a ICTR, kde pomáhala pri formulovaní obžalôb v prípadoch sexuálneho násillia;⁷⁶ prelomovo sa teda sexuálne násillie presunulo z privátnej sféry, do záujmu verejného a teda aj do medzinárodného práva. Ďalšou bola Rhonda Copelonová, profesorka práva a zakladateľka International Women's Human Rights Clinic, ktorá zohrala kľúčovú úlohu pri tvorbe Rímskeho štatútu ICC. Vďaka jej lobingu boli do štatútu explicitne zahrnuté zločiny ako znásilnenie, sexuálne otroctvo, nútené tehotenstvo a sterilizácia.⁷⁷ Znásilnenie ako súčasť genocídia vo vojnových konfliktoch argumentačne podložila feministická teoretička Catherine MacKinnonová, čo sa odrazilo aj v procese ICTR s Akayesu a taktiež pôsobila ako konzultantka ICTY.⁷⁸ Následne Navanethem (Navi) Pillayová, sudkyňa v ICTR, zohrala rozhodujúcu úlohu v uznaní znásilnenia ako formy genocídy v spomínanom prípade Akayesu v rozsudku

⁷⁵ Pravidlo 63 ods. 4. Rules of Procedure and Evidence (ICC).

⁷⁶ ASKIN, K. D. *War Crimes*, s. 46; ASKIN, K. D. Prosecuting wartime rape and other gender-related crimes under international law. *Berkeley Journal of International Law*, vol. 21, no. 2 (2003), s. 288 – 349.

⁷⁷ COPELON, R. Gender crimes as war crimes: Integrating crimes against women into international criminal law. *McGill Law Journal*, vol. 46, no. 1 (2000), s. 217 – 240.

⁷⁸ MACKINNON, A. C. Rape, genocide, and women's human rights. *Harvard Women's Law Journal*, vol. 17 (1993), s. 5 – 16.

v roku 1998.⁷⁹ Patricia Sellersová, ako rodová poradkyňa v ICTY a ICTR vytvorila stratégiu, ktoré zabezpečili, že sexuálne zločiny sú kvalifikované ako zločiny proti ľudskosti a upriamila pozornosť na citlivé zaobchádzanie s obeťami v rámci vyšetrovania,⁸⁰ na čo nadviazala aj Gabrielle Kirk McDonalová, prezidentka ICTY, ktorá presadzovala rodovo rovnaký prístup k spravodlivosti a podporovala zmeny v prístupe k obetiam znásilnenia, vrátane možnosti anonymnej výpovede.⁸¹

Je nesporné, že zásahy týchto žien viedli k predefinovaniu sexuálneho násillia v medzinárodnom práve trestnom a humanitárnom a k tomu, že už nie je považované za vedľajší efekt vojny, ale za zločin, dokonca v rámci všetkých kategórií zločinov podľa Rímskeho štatútu. Vďaka ich práci sa vytvoril precedens pre ICC a aj pre iné mechanizmy medzinárodnej spravodlivosti, ktoré dnes reflektujú rodovo podmienené násillie ako súčasť zločinov proti ľudskosti a genocídy. Dôležitým krokom vpred bolo taktiež redefinovanie sexuálneho násillia v zmysle, že sa právo nesústreďí iba na znásilnenie, že slobodný a informovaný súhlas sa stal hlavným referenčným bodom pri sexuálnom násillí (znásilnení) miesto fyzického násillia a odporu obeť. Taktiež je nezanedbateľný posun vo vzťahu k obetiam, ktoré tradične zažívali sekundárnu viktimizáciu a bagatelizáciu skutkov, miesto dosiahnutia spravodlivosti – väčší dôraz sa pri vyšetrovaní aj pri súdnych procesoch kladie na skúsenosť obeť a koncept interseksionality.

Záver

Násillie páchané na ženách je najviac všadeprítomným porušovaním ľudských práv na svete doteraz. Je tiež hlbokým problémom zdravotným, narúša fyzické i duševné zdravie a podryva sebaúctu. Nielenže spôsobuje ujmu, násillie dlhodobo zvyšuje riziko výskytu ďalších zdravotných problémov, ako je chronický strach, psychické postihnutie, závislosť na alkohole a drogách, či spôsobuje depresie. Ženy, ktoré boli psychicky alebo sexuálne zneužitú sú tiež pod vzrastajúcim ohrozením javov, ako je nechcené tehotenstvo, sexuálne prenosné choroby a potraty. Aj keď ženy i muži môžu byť obeťami, rovnako ako páchatelmi sexuálneho násillia, charakteristiky násillia najčastejšie páchaného na ženách sa líšia v zlomových ohľadoch proti násilliu obvykle páchanému na mužoch. Muži sú skôr zabití alebo zranení vo vojnách, naopak štatisticky muži bývajú väčšinovo páchatelmi sexuálneho násillia bez ohľadu na pohlavie obeť.⁸²

Prvá časť článku bola venovaná sexuálnemu násilliu páchanom počas a tesne po druhej svetovej vojne. Povojnové súdnictvo, resp. retribučné zákonodarstvo zlyhalo, v otázke sexuálnej trestnej činnosti, vo všetkých dimenziách práva, t. j. v normatívnej, v aplikačnej a aj v symbolickej, resp. historickej, keďže ženská skúsenosť bola buď trestaná alebo bezprecedentne opomínaná. Patriarchálne vzorce neboli odstránené prijatím Ženevských dohôrov, ani následnými Protokolmi k nim – obrat teda v práve nenastal novodobým

⁷⁹ NOWROJEE, B. *Your justice is too slow: Will the ICTR fail Rwanda's rape victims?* Ottawa: United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), 2005, s. 4; 11.

⁸⁰ SELLERS, P. Viseur. *The prosecution of sexual violence in conflict: The importance of human rights as means of interpretation.* Office of the High Commissioner for Human Rights, 2007, s. 22; 26.

⁸¹ MCDONALD, G. K. Reflections on the contributions of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Hastings International and Comparative Law Review*, vol. 22, no. 2 (2000), s. 155 – 172.

⁸² [online]. [cit. 26-02-12]. Dostupné na: who-www.who.int.

uchopením ľudských práv po druhej svetovej vojne, prišiel až s aktívnym vstupom a angažovanosťou žien na poli medzinárodného práva trestného a humanitárneho.

Veľký význam pre vytvorenie definície sexuálneho násillia na ženách má prijatie Rímskeho štatútu ICC, ktorý stanovil, že znásilnenie, sexuálne otroctvo, vynútená prostitúcia, vynútené tehotenstvo, nútená sterilizácia a iné formy sexuálneho násillia sú vojnovým zločinom, za určitých definovaných okolností, zločinom proti ľudskosti. Toto značí jasný posun v chápaní sexuálneho násillia páchaného na ženách nielen v teoretickej rovine, ale najmä v praxi, ak porovnávame súdenie zločincov po druhej svetovej vojne, s ad hoc tribunálmi, resp. s možnosťami a nastavenou judikatúrou ICC. Napriek legislatívnemu pokroku zostáva výzvou účinná implementácia a reálne zabezpečenie spravodlivosti pre obeť sexuálneho násillia v konfliktoch. Vyžaduje si to trvalé úsilie medzinárodného spoločenstva, štátov a občianskej spoločnosti.